

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра історії та суспільних дисциплін

Реєстраційний №

Магістерська робота
СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ТА ЕФЕКТИ ЕПІДЕМІЇ ХОЛЕРИ 1831 РОКУ В
БЕРЕЗЬКОМУ КОМІТАТІ

Сорко Кітті Андріївна

Студентка II-го курсу

Освітня програма: «032 Історія та археологія»

Ступінь вищої освіти: магістр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ

Протокол № 8 /22 жовтня 2022 р.

Науковий керівник:

Данч Ю. Я.

старший викладач

Завідувач кафедру:

Чотарі Ю.Ю.

к.і.н., доцент

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 201_

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра історії та суспільних дисциплін

Кваліфікаційна робота

**СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ТА ЕФЕКТИ ЕПІДЕМІЇ ХОЛЕРИ 1831 РОКУ В
БЕРЕЗЬКОМУ КОМІТЕТІ**

Ступінь вищої освіти: магістр

Виконав: студентка II-го курсу

СОРКО КІТТИ АНДРІЇВНА

Освітня програма: 032 Історія та археологія

Науковий керівник: **ДАНЧ Ю. Я.**

Старший викладач

Рецензент: **ЧОТАРІ Ю.Ю.**

к.і.н., доцент

Берегове
2023

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Történelem és Társadalomtudomány Tanszék

**AZ 1831-ES KOLERAJÁRVÁNY TÁRSADALMI KÖVETKEZMÉNYEI ÉS
HATÁSAI BEREK VÁRMEGYÉBEN**

Szakedolgozat

Képzési szint: mesterképzés

Készítette: Szarka Kitti

2. évfolyamos hallgató

Képzési program: 032 Történelem és régészet

Témavezető: Dancs György

Adjunktus

Recenzens: dr. Csatóry György

PhD, docens

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ПРО ХОЛЕРУ ВЗАГАЛІ.....	7
1.1 Холера як захворювання	8
1.2 Соціально-історичні передумови епідемії холери 1831 року	8
1.3 Холера в Європі.....	10
1.4 Холера в Угорщині	12
1.5 Заходи перед спалахом епідемії	13
1.6 Захист від епідемії	16
1.7 Соціальні реакції	22
РОЗДІЛ II. ХОЛЕРА В БЕРЕЗЬКОМУ КОМІТЕТІ	24
2.1 Запобіжні заходи перед спалахом холери	24
2.2 Поява холери в комітеті	28
2.3 Соціальні наслідки, проблема харчування.....	33
2.4 Соціальний контакт і подорожі.....	35
2.5 Процедура очищення, пошти.....	37
2.6 Закриття населених пунктів	38
2.7 Взаємозв'язок народної медицини і медицини.....	40
2.8 Економічні питання.....	41
РЕЗЮМЕ НА УГОРСЬКУ МОВУ	45
РЕЗЮМЕ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ РЕСУРСІВ І ЛІТЕРАТУРИ.....	47
ДОДАТКИ	51

TARTALOM

BEVEZETÉS	5
I.FEJEZET. A KOLERÁRÓL, A KOLERA MAGYARORSZÁGON	7
1.1 A kolera, mint betegség	7
1.2 Az 1831-es kolerajárvány társadalomtörténeti háttere	8
1.3 A kolera Európában	10
1.4 A kolera Magyarországon	12
1.5 A járvány kitörése előtti felkészülés	13
1.6 A járvány elleni védekezés	16
1.7 Társadalmi reakciók	22
II.FEJEZET. A KOLERA BEREK VÁRMEGYÉBEN	24
2.1 A kolerát megelőző intézkedések	24
2.2 A kolera megjelenése a vármegyében	28
2.3 Társadalmi hatások, az élelmezés kérdése.....	33
2.4 A közösségi érintkezés és az utazás	35
2.5 Veszteglőintézetek, tisztítási eljárás, posta	37
2.6 A települések lezárása	38
2.6 Népi gyógyászat és orvoslás viszonya	40
2.7 Gazdasági kérdések.....	41
ÖSSZEGZÉS	45
ÖSSZEFOGALÓ UKRÁN NYELVEN	46
FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE	47
MELLÉKLETEK	51

BEVEZETÉS

A diplomamunkám témája: Az 1831-es kolerajárvány társadalmi következményei és hatásai Bereg vármegyében. Témaválasztásomat az indokolta, hogy a járványok újra aktualitást kaptak és bekerültek a közbeszédbe, ezáltal az én érdeklődésemet is felkeltve. Egy adott társadalom reagálása egy ilyen új tényezőre, fenyegetettségre szervesen hozzátartozik egy járvány történetéhez, ezáltal lehet leginkább belelátni az akkori emberek, társadalmi rétegek cselekedeteibe, az ezeket kiváltó ok-okozati összefüggésekbe. A kutatás témaválasztását indokolta még, hogy kifejezetten Bereg vármegyével még nem tárgyalta a magyar történetírás, ezáltal aktuálisnak láttam a kérdéssel való foglalkozást.

Kutatásom objektumát a kolera, ezen belül az 1831-32 folyamán lezajlott járványos időszak adja, a tárgyaként pedig ennek társadalmi hatásait és következményeit jelöltem meg. A kutatásnak Magyarország, ezen belül pedig Bereg vármegye adja a földrajzi kereteit.

Munkám legfontosabb célja, hogy bemutassam a kolerajárvány kialakulásnak folyamatát, Magyarországi kitörését és az ennek megakadályozására történő kísérleteket. Továbbá ebbe a történeti kontextusba, egyfajta összehasonlításként belehelyezni a vármegyét és megfigyelni társadalmának reakcióit, a kolera következményeit a különböző társadalmi rétegekre nézve.

Munkám során annak érdekében, hogy kutatási céljaimat megvalósítsam a következő kutatási módszereket alkalmaztam: a munka objektumában megszületett munkák által adtam részletes képet a kolerával kapcsolatban. Ezután pedig a munka tárgyának feltárásához elsősorban elsődleges források feldolgozásával foglalkoztam. Ezen kutatás folyamán a Kárpátalja Területi Állami Levéltár Beregszász részlegén végeztem kutatást Bereg vármegye főispáni iratai között (10-es fond) belül. Ezen információkat a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának a Perényi család levéltárában található anyagainak tanulmányozásával egészítettem ki.

A diplomamunka szerkezetileg két fejezetből áll. Az első fejezetben magáról a koleráról általánosságban, európai és magyarországi megjelenéséről számolok be, kidomborítva a járvány kitörésére adott társadalmi reakciókat. Ez a fejezet tartalmaz egy szakirodalmi összefoglalót. Külön részben foglalkozok a járványt megelőző intézkedésekkel, kiemelve Mária Terézia 1777-es rendeletét a Generale Normativumot, mely a magyar közegészségügyi ellátás alapdokumentumává vált. Felvázolom a járvány elleni védekezés főbb elemeit, a kezdetben a járvány behozatalának megelőzését célzó rendelkezését. Ezt követően látjuk a védekezés lépéseit Magyarországon és végül a társadalom ezekre adott reakcióit. A második fejezetben Bereg megyére leszűkítve ismerhetjük meg a kolerajárvány eseményeit. Ebben a részben szintén megvizsgáltam a betegséget megelőző időszak eseményeit, a védekezés kezdeti lépéseit. Ezt követően pedig több kérdéskört kiragadva bemutattam a járvány társadalmi hatásait és következményeit. Ilyen kérdés volt az élelmezés, a veszteglőintézetek felállításának és az ehhez kapcsolódóan a társadalom őrségbe való rendelkezésének a kérdése.

Foglalkoztam a tisztítási folyamatokkal az egyes egyének, áruk, áltok és a posta kapcsán. Bemutattam, hogyan zajlott a települések lezárása, milyen volt a népi gyógyászat és az orvosok egymáshoz való viszonya. Ezen felül pedig megvizsgáltam a kolera gazdaságra gyakorolt hatásait kiemelve a szállítás és a földek megművelésének kérdését.

A diplomamunka megírása folyamán alapvető bázisként szolgált B. Lukács Ágnes: Az 1831-32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége című munkája, melyből általános képet kaptam a járványról és ennek következményeiről. Bereg vármegye szempontjából jelentős volt számomra Kótyuk Erzsébet: Kolerajárványok az Északkelet-felvidéken különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékre, melyben az író kiemelten foglalkozik Bereg vármegyével is. Kiss László: Látták, hogy jön? Védekezési kísérletek az első kolerajárvány idején Magyarországon című munkájából pedig a védekezéssel kapcsolatban jelent meg részletes szemléltetés. A másodlagos források és szakirodalom feldolgozásán felül a legfontosabb információkat a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Bereg vármegye főispáni fondjának és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának iratanyagai képezték.

Diplomamunkám tudományos innovációja véleményem szerint abban rejlik, hogy egy eddig nem részletesen kutatott és vizsgált aspektusból tudtam bemutatni az 1831-32-es kolerajárvány eseményeinek társadalmi hatásait Bereg vármegyében eddig még nem publikált elsődleges levéltári forrásokkal is alátámasztva.

A diplomamunka szerkezetileg bevezetésből, tartalomból, két fejezetből, összefoglalóból ukrán és magyar nyelven, a felhasznált irodalmak jegyzékéből és a mellékletekből tevődik össze. A munka negyvenegy oldalnyi szöveget, három térképet tartalmaz, egy táblázatot és egy ábrát tartalmaz.

I. FEJEZET

A KOLERÁRÓL, A KOLERA MAGYARORSZÁGON

1.1 A kolera, mint betegség

A kolerát járványtani irodalomban az emberről emberre terjedő betegségek között, a gyomor-bélrendszeren keresztül támadó (enterális) fertőző betegséggént rendszerezik.¹ Önálló kórképet a koleráról 1769-ben írtak le először, amikor Madrasban súlyos járvány formájában lépett fel. 1817-től a 19. század végéig ötször okozott Ázsiára, Európára és Amerikára kiterjedő súlyos pandémiát. A betegség kórokozója a Robert Koch által Egyiptomban és Indiában 1883-ban beazonosított vérezékeny vibrio, amely lúgos közegben aerob viszonyok között igen gyorsan elszaporodik. Rövid három-négy napos lappangási idővel járt, lefolyása igen gyors volt, a beteg sorsa már 24 óra alatt eldőlt, nem volt ritka, hogy a betegség 7–12 óra alatt halálhoz vezetett, ritkán tartott két napnál tovább. A kolerás testsúlyának akár tíz százalékát is elveszíthette. A folyadékvesztésből és az ebből következő kiszáradásból adódóan só- és vízháztartási zavar lépett fel, az esetek nagy részében a halál oka vese és keringési elégtelenség volt. Megfelelő kezelés nélkül a betegek több, mint fele vesztette életét. A kórokozó főleg széklettel, fertőzött ivóvízzel és ezekkel összefüggésben a nem megfelelő higiénés állapotok között terjedt.²

A rosszullet és a hasmenés gyakran hirtelen tört rá a fertőzöttre, az ebből következő folyadékvesztés pedig olyan nagy mértékű volt, hogy a betegnél kiszáradás jelentkezett, az arc beesett, a bőr kékessé, néha feketévé változhatott.³ Ennek kapcsán terjedt el az úgynevezett kék félelem, az emberek ezt a színt társították a járványhoz. Megjelent a rettegés a tüneteket mutató betegektől, ők ugyanis komoly veszélyt jelentettek a körülöttük élőknek.⁴

A kolerából legnagyobb eséllyel a középkorú felnőttek gyógyultak fel. A gyermekek halandósága magasabb, a 60 év felettiak számára a megbetegedés szinten együtt járt a biztos halállal. A betegség járványtana tisztázott, megelőzése aktív immunizálás útján volt lehetséges, elszenvedése hosszú időre szóló immunitást nyújtott. Folyók, kereskedelmi és zarándokútvonalak mentén, a hadsereg mozgásirányában terjedt, mivel a fertőzést szennyezett ivóvíz, élelem és ruházat közvetítette. Terjedését elősegítették a rossz általános közegészségügyi viszonyok, az alacsony

¹ PERTILLA Aladár: Részletes járványtan. Budapest, 1961. 481.

² KÓTYUK Erzsébet: Kolerajárványok az Északkelet-felvidéken különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocea és Máramaros megyékre. In: Forrai Judit et al. (szerk.): Ditor ut dítem. Tanulmányok Schultheisz Emil professzor 85. születésnapjára. Budapest, 2008, 284.

³ Ronald D. GERSTE: Történelmet író betegségek, Budapest, 2021. 119-120.

⁴ BENE Krisztián: Kolerajárványok Franciaországban a 19. században. In: Czeferner Dóra – Fedeles Tamás (szerk.): Dögvészkalauz. Járványok és gyógyításuk története az ókortól napjainkig, Pécs-Budapest, 2021. 131.

gazdasági és műveltségi színvonal és az, hogy a lakosságban még nem alakult ki immunitás a betegséggel szemben.⁵

A kolera világszinten hét nagy pandémiát idézett elő. A járványok az első négy szakaszban okozták világszinten a legnagyobb számú és gyakoriságú megbetegedéseket, ekkor volt legmagasabb a halálos áldozatok száma. Miután megtörtént a megbetegedést kiváltó kórokozó felfedezése a járványok alacsonyabb megbetegedési és halálozási arányszámot mutattak.⁶ A betegség terjedésének módja sokáig nem volt ismert és nem létezett megbízható gyógymód, ezért a 19. századi társadalomban a fenyegetettségi szint magas volt a kolerával kapcsolatban. A pestissel ellentétben, ahol a megbetegedést még inkább Isten büntetéseként, megérdemelt bűnhődésként azonosították, ekkora az iparosodás és az eszmeiség előrehaladtával egyre inkább racionális magyarázatokat kerestek, a tudománytól várták a válaszokat. Ezzel egyidejűleg főleg az első járványos időszakban még jelen voltak a régi vallásos értelmezések is. A kor fejlődéséből következett, hogy a kolera lett a történelem első alaposan dokumentált betegsége. Ez volt az első olyan járvány, amellyel már a modern közegészségügy nézett szembe. A nemzetállamokban hozzájárult ahhoz, hogy az egészségügyi intézményrendszer minél előbb kiépülhetett. A kolera ráirányította a figyelmet az urbanizációval járó nagy mértékű szegény népréteg megjelenésére.⁷

1.2 Az 1831-es kolerajárvány társadalomtörténeti háttere

A kolerának és magának az 1831-32-es járványnak részletes szakirodalmi bázisa van. Ezek a munkák egyrészt a társadalmi és demográfiai kontextusba adtak betekintést, másrészt pedig összehasonlítási alapot adtak a Bereg vármegyei sajátosságok kapcsán.

B. Lukács Ágnes: Az 1831-32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége című munkájában részletesen feldolgozta a járvánnyal kapcsolatos főbb demográfiai kérdéseket és ezek problematikáját, a járvánnyal kapcsolatos különféle halálozási, megbetegedési mutatókat. Ezeket a törvényhatóságok és a hadbiztosi kerületek anyagaival támasztotta alá. Ezeken az adatokon felül általános betekintést adott a járványos időszak eseményeibe.

Valló István 1930-ban megjelent munkájában Győr városát mutatta be a járvány ideje alatt, részletesen szemléltetve a városvezetés különböző intézkedéseit. Kitért az ellátás problémás kérdéseire. Társadalmi szempontból megjelenik a munkában, hogy hogyan hatott az elzárás a város lakosaira, hogyan próbálták minél inkább elhúzni a lezárások idejét.

⁵ B. LUKÁCS Ágnes: Az 1831-32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége, In: Orvostörténeti Közlemények 40. Budapest, 1966. 73.

⁶ MÁDAI Lajos: Hat nagy kolerajárvány és a halandóság Dél-Dunántúl régiójában a XIX. században, In: Demográfia, 33. évf. 1-2. szám, Budapest, 1990. 59-60.

⁷ FÓNAGY Zoltán: „A század lelkiismerete” – Kolerajárványok a 19. században 1. rész, https://mindennapoktortenete.blog.hu/2020/03/20/a_szazad_lelkiismerete_kolerajarvanyok_a_19_szazadban_1_resz, 2023.04.23.

Horváth József tanulmányában az 1831. évi pesti koleralázadás fő okait és eseményeit jelenítette meg. Bemutatta, hogy a lázadás kitöréséhez a július 15-i elzárásról szóló rendelet adta az alapot. A megmozdulások ez egyetemi ifjúságtól indultak, majd miután a hajóhíd helyreállításával ők elérték céljukat a társadalom többi rétege folytatta a felkelést.

Szállási 1964-ben megjelent cikkében összefoglalta az Esztergom vármegyei kolerajárvány történetét. Bemutatta mik voltak azok a legfőbb intézkedések, amit a városvezetés a kolera megakadályozása érdekében meghozott.

Gecse Lajos 1985-ös munkájában Gyula és Vári települések kolerajárványainak történetét dolgozta fel. Bemutatta a városi hatóságok óvintézkedéseit, a járvány kirobbanása utáni legfőbb rendelkezéseket, a járványkórház működését és végül az elzárások és a kolerajárvány végét. Általános problémákra hívta fel a figyelmet a védekezés kérdéseivel kapcsolatban. Felvezette, hogy a problémák kulcsát az jelentette, hogy a pestis adta a járványos védekezés alapját, ez azonban ebben az esetben nem jelentett akkora védelmet, mint az emberről emberre terjedő pestis esetében.

A Látták, hogy jön? Védekezési kísérletek az első kolerajárvány idején Magyarországon című munkájában általános képet ad a kolera elleni védekezés egyes elemeivel kapcsolatban. Bemutatja a vesztegzárak történetét és működését, a posta és a rastellumok rendszerét és az életet a vesztegzárak mögött.

Tilkvszky Lóránd: Falu végén vasvilla című munkájában részletes bemutatást adott a különböző társadalmi csoportok a kolerára adott válaszreakcióiról, ezeket több szempontból is megvizsgálva.

Balázs Péter, Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete című összefoglaló munkájában részletesen foglalkozott a Generale Normativummal. Megmutatva jogi és közigazgatási hátterét, magyar vonatkozásait. Ezen felül részletesen beszámolt a rendelet szakmai és jogi következményeinek magyar vonatkozásairól. Beszámolt a bevezetés folyamatáról és a rendelet közvetlen következményeiről. Összességében egy átfogó képet ad a Generale Normativumról, több aspektusból megvizsgálva azt.

Bereg vármegye szempontjából jelentős Kótyuk Erzsébet: Kolerajárványok az Északkelet-felvidéken különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékre című munkája. A tanulmányból részletes képet kapunk a vármegyék területér és népességére vonatkozó adatokról. Bemutatja az 1831-32 között általános rendelkezéseket, kimutatásokat ad a vármegyék megbetegedési és halálozási arányszámaival kapcsolatosan.

Benda Mária, Fedinec Sándor, Kállai Gyuláné Polónyi Margit: Bereg megye egészségügyének története című munkája a vármegye egészségügyének részletes történetét vázolta fel. Képet adott a vármegyében munkálkodó orvosokról, munkáikról, tanulmányaikról. Bemutatta a vármegye egészségügyi intézménytörténetét az ispotályokra, kórházakra és gyógyszertárakra kitérve.

Továbbá beszámolt a vármegyében pusztító járványokról és betegségekről, így az 1831-32-es koleráról is.

Cserszky Antal a kolera idején teljesített orvosi szolgálatot a vármegyében, az ő felügyelete alá tartozott többek között Munkács városa is. Ezeket az eseményeket feldolgozva adta közre A kolera Bereg vármegyében című munkáját. Ezáltal egy olyan személy nézőpontjából kapunk leírást a kolera eseményeiről, aki átélte és szerves részese volt ezeknek. Felvezeti a kolerajárvány kitörésével kezdődő eseményeket, egy-egy eseten keresztül betekintést adott abba, hogy az egyének esetében hogyan zajlottak a kolerával kapcsolatos intézkedések megvalósítása. Részletes bemutatást adott a körzetében történt eseményekkel, megfigyeléseivel kapcsolatban.

Dancs György munkáiban: Az első kolerajárvány elleni védekezés kezdeti sikerei 1831 elején Északkelet-Magyarországon, Közegészségügy és orvosi eljárások az 1831-es kolerajárvány idején Bereg vármegyében, Demográfiai helyzetkép Északkelet-Magyarországon az 1831-es kolerajárvány idején több aspektusból vizsgálta az 1831-es kolerát többek között Bereg vármegye tekintetében is.

1.3 A kolera Európában

A kolera a 19. század elején vált ismertté Európában. A közlekedés fejlődése által a betegség több kontinensre való elterjedése könnyebbé vált. Az, hogy a kereskedelmi kapcsolatok intenzívebbé váltak szintén szerepet játszott a kolera világméretűvé válásában. Nem csak kereskedelmi, de politikai jellegű kapcsolatok is összekötötték a távoli vidékeket egymással, a gyarmatok európai hivatalnokai és hadseregei szintén összekapcsolódást jelentettek. A modernizáció egyik következményeként fontos jelenség volt Európa népességszámának hirtelen növekedése. Az ipari forradalom eredményeként egyre nagyobb lett a városokban a népsűrűség, ami ahhoz vezetett, hogy gyakran a létminimum feltételeit sem tudták fenntartani, az általános higiéniai körülményekkel egyetemben.⁸

A kolera 1990-ig hét nagy pandémiát idézett elő: 1816-23, 1826-35, 1846-61, 1863-75, 1883-95, 1902-26, 1961-71. Az első kivételével mindegyik nagy járvány érintette Európát. A kolerajárványok az első négy pandémia időszakában okozták a legnagyobb megbetegedési és halandósági mutatókat; a betegség kórokozójának 1884-es felfedezése óta fellépett járványoknál a lakosság körében már alacsonyabb fogékonyságot mutattak a betegségre (morbidity) és alacsonyabb

⁸ FÓNAGY Zoltán: „A század lelkiismerete” – Kolerajárványok a 19. században 1. rész, https://mindennapoktortenete.blog.hu/2020/03/20/a_szazad_lelkiismerete_kolerajarvanyok_a_19_szazadban_1_resz, 2023.04.23.

halálozási arányszámmal (mortalitást) jártak. A halandóság területileg sem volt egyenletes eloszlású: a kolerajárványok Európa keleti felén általában nagyobb pusztítást végeztek, mint nyugaton.⁹

A járvány magja 1817-ben a Gangesz vidékéről indult, majd onnan terjedt tovább, 1819-ben Sziámban (Thaiföld), 1820-ban Kínában, 1821-ben Jáván, 1822-ben Perzsiában és Szíriában, 1823-ban pedig már a Kaszpi-tenger mellékén végzett pusztítást. 1824-ben szórványos eseteket észleltek az Orosz Birodalomhoz tartozó Asztrahánban és Orenburgban, majd a birodalomban az 1828-29. évi orosz-török háborúból hazatérő katonák terjesztették el széles körben.¹⁰ 1830 közepén már Moszkvában, illetve Kazanyban is megjelent a kór. Itt a lakosság egy része pánikszerű menekülésbe kezdett és zavargások törtek ki. Moszkva nyomornegyedeiben elterjedté vált a pletyka miszerint a kolerát a gazdagok és az államvezetés terjeszti azért, hogy megszabaduljanak a növekvő szegény néprétegektől. Az ilyen és ehhez hasonló összeesküvés-elméletek gyakran a járványok velejárói voltak. Fokozta a gyanút az is, hogy sok esetben embertelen eljárásokkal, önkaratukon kívül szállították kórházba a betegeket, mivel a járvány már Szentpétervárt fenyegette. A kolera Közép- és Nyugat-Európába történő betörése politikai zavargásokhoz köthető.¹¹ Az európai országok orvosokat küldtek Indiába a kór tanulmányozására, ezáltal már voltak tapasztalataik a betegséggel, nem volt számukra teljesen ismeretlen. A kór terjedéséről alkotott nézetekben azonban nem volt egyetértés. Angol orvosok például a korabeli magyar beszámoló szerint nem is ismerték el azt, hogy a betegség járványos terjedése lehetőség lenne.¹²

1831 januárjában a lengyel szejm kimondta I. Miklós cár detronizálását. A felkelés elfojtására érkező orosz csapatok és a kibontakozó háborús események rendkívül gyorsan terjesztették a kórt.¹³ Lengyelországból 1831-ben Németországba terjedt át a kolera, Magyarországról pedig Ausztria nyugati tartományaiba, innen Angliába, 1832 tavaszán elérte Franciaországot, ezután pedig Belgiumban és Németalföldön szedte áldozatait. Német nyelvterületen Danzigot és Königsberget érte el először a járvány és csakúgy, mint Oroszországban a lakosság itt is a hatóság ellen fordult. Ennek egyik okaként megemlíthető az, hogy elnyomó, értelmetlen intézkedések ellenére sem sikerült hatékonyan fellépniük a járvány ellen. A járvány terjedésével a kórral kapcsolatos publikációk száma jelentősen megnőtt. Angliában a téli időszakban kezdett terjedni a járvány, ezért a lefolyása nem volt olyan heves, mint más országokban.¹⁴ Németalföldön, Dániában és a Skandináv félsziget országaiban a kolera lefolyása enyhe volt. Svédországban az első kolerás évben az általános halandóság 6 %-kal volt nagyobb, mint az előző évben. Németalföldön, Finnországban és Dániában

⁹ MÁDAI Lajos: Hat nagy kolerajárvány és a halandóság Dél-Dunántúl régiójában a XIX. századba. i.m. 58-60.

¹⁰ GECSEI Lajos: Cholera morbus. Az 1831. évi kolerajárvány eseményei Gyulán és Váriban. Békéscsaba, 1985. 10

¹¹ Ronald D. GERSTE: Történelmet író betegségek. i.m. 122.

¹² KÓTYUK Erzsébet: Kolerajárványok az Északkelet-felvidéken különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékre. i.m. 284.

¹³ KISS László: Látták, hogy jön? Védekezési kísérletek az első kolerajárvány idején Magyarországon. In: Történeti Demográfiai Évkönyv 2005. Budapest 2005.79.

¹⁴ Ronald D. GERSTE: Történelmet író betegségek. i.m. 122,130.

11, 12 és 16%-os volt ez a mutató. Ezzel szemben Magyarországon 84%, az Osztrák Birodalomban pedig 34 % volt. Franciaországban 1831-ben 15%-kal, 1832-ben azonban már 36%-kal emelkedett ez a szám.¹⁵

1831-ben hurcolták be a kórt Konstantinápolyba, és Szmirnába. Ír bevándorlók által jutott el először Kanadába, majd innen terjedt tovább Amerikába. 1833-ban terjedt el Portugáliában és Spanyolországban, Észak-Olaszországba 1835-ben ért el. 1836-ban az egész olasz félszigetet sújtotta, Fiuméből újra áttérjedt Magyarországra főként a déli megyékben okozva megbetegedéseket. Bécsben 1838-ban egy másik járványt okozott, innen nyugatra és délre vonult és a tél beköszöntével mindenütt megszűnt a betegség.¹⁶ Néhány államnak például Szászországnak szigorú határintézkedésekkel sikerült megállítania a kór bejutását az országba, ez azonban, mivel az árubevitelre is súlyos korlátozások vonatkoztak, katasztrofális gazdasági következményeket vont magával. A kolera magával hozta az közegészségügy intézményesülésének alapjait, például 1831-ben létrejött a Brit Egészségügyi Tanács.

1.4 A kolera Magyarországon

Magyarországon hat nagy és öt ún. „kis kolerajárvány” zajlott le 1831 és 1916 között. Az 1831-32., 1835-36., 1848-49., 1854-55., 1866-67., 1872-73. évi epidémiák az ország egészét, vagy jelentős részét érintették, az 1850-es, illetve az 1870-es éveket követő járványok viszont csak az ország egy-egy pontján bukkantak fel.¹⁷ Ezek a korábbi járványok arányaihoz viszonyítva alacsony gyakoriságúak, a lefolyásukban azonban ugyanolyan súlyos maradt. 1886-ban a járvány 3178 megbetegedésből 1602, 1892-ben 2463 megbetegedésből 1344 áldozatot követelt. 1893-ban 6753 megbetegedésből 3773 halálesetet regisztráltak. Az 1910-es kolerajárványok mortalitása ezekhez képest is alacsonyabb 1910-ben 225, 1915-ben 67 áldozata volt a megbetegedésnek.¹⁸ Míg ezzel szemben 1835-36 folyamán 42983, 1848-49-es években 138 ezer, 1854-55 között becslések alapján 114-180 ezer, 1866-67-ben 69 628 főnyi 1872-73 között pedig 188 611 áldozatot szedett a járvány. Mádai becslése alapján a hat nagy kolerajárvány összesen legalább 1,3 millió áldozattal járt.¹⁹

A kolera megjelenése és terjedése, valamint a háborúk összefüggést mutatnak egymással. Négy járványos időszakban egyértelműen kimondható, hogy a járvány közvetlen összefüggésben volt a háborúval: 1848-49, 1866-67, 1913, 1914. Az 1848-49-es évben lezajlott járványt a Kárpátokon

¹⁵ MÁDAI Lajos: Hat nagy kolerajárvány és a halandóság Dél-Dunántúl régiójában a XIX. században. i.m. 66.

¹⁶ AUJESZKY Aladár: A kolera magyarországi centenáriuma. In: Különlenyomat a Természettudományi Közlöny 1931. évi június 15. számából. Budapest, 1931. 378.

¹⁷ HAVASDI József: József Duna menti zárvonalak az 1831. évi kolerajárvány idején Dél-Dunántúlon (doktori disszertáció). Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskola „Európa és a magyarság a 18-20. században” Történelem Doktori Program, 18.

¹⁸ MÁDAI János: Kolerajárványok és az általános halandóság. In: Demográfia, 1983. XXVI. 2-3. Budapest, 1983. 345.

¹⁹ HAVASDI József: Duna menti zárvonalak az 1831. évi kolerajárvány idején Dél-Dunántúlon. i.m. 18-23.

átkelő orosz csapatok hurcolták be Magyarországra. Az 1866-67-es járványt a porosz-osztrák háború következményeként a poroszok elől visszavonuló osztrák-magyar haderők hurcolták be Pozsony vidékére. Az 1913-as kolerajárvány a balkáni háborúhoz köthető. Az 1914-ben lezajlott fertőzést pedig a Varsóból hazatérő sebesültek által a Tisza folyása mentén terjedt. A háború és a kolera összefüggése egyértelmű továbbá az 1831-32-es, 1854-55-ös, 1872-73-as, 1910-es és az 1911-es években. Az 1854-55-ös járvány az Al-Duna felől érkezett Magyarországra, a krími háború időszakában. Az 1872-73-as járvány a német-francia háborúhoz köthető, aminek ideje alatt Európa több országában elszórtan volt jelen. A járvány megismételte az 1831-32-es terjedési útvonalat, ekkor azonban már sokkal gyorsabban a vasutaknak és a gőzhajóknak köszönhetően. Az 1910-es kolera az olasz-török háborúval volt kapcsolatban. Tizennégy koleraévből négyben közvetlenül, ötnél pedig kimutathatóan jelen van a háború és a járvány kapcsolata. Ebből kimutatható, hogy a kolera Magyarországon a járványos esetek többségében háborús mozgásokkal kapcsolatban lépett fel.²⁰

A 1831-32. évi magyarországi kolerajárvány az ázsiai kolera első pandémiás terjedésének második 1826-37-es szakaszában lépett fel. A moszkvai fertőzések hírére az európai országok szigorú védőintézkedésekbe kezdtek, amelyek a határokon létesített katonai védőkordonból és veszteglőházak berendezéséből álltak. A lengyel felkelés és az annak elnyomására átvonuló orosz csapatok miatt a galíciai határzárát 1831 tavaszán felfüggesztették, ezáltal megkönnyítették a járvány átterjedését Magyarországra. 1831 július elején Krakóban rendkívüli erővel dühöngött a járvány, ekkor Galíciát ismét katonai kordonnal vették körül, de már elkésve.²¹ Júniustól Magyarországról is tömeges megbetegedéseket jelentettek, augusztus közepétől kezdve Bécset sem kímélte meg a járvány.²² A „ragadványos epemirigy” vagy „epékórság”, ahogyan akkor a kolerát nevezték, főleg a tisztátalan vizek útján csakhamar elterjedt az egész országban. Zemplén, Bereg, Máramaros, Ugocsa, Szatmár és Szabolcs vármegyékben szedte első áldozatait.²³

1.5 A járvány kitörése előtti felkészülés

A magyar egészségügy rendszerét a 19. század első felében a Mária Terézia által 1770-ben kiadott alaprendelkezés a Generale Normativum határozta meg. Ez volt az első országos érvényű közegészségügyi jogszabályzat, ami megadta azt az alapot, amire felépült a magyarországi orvosi

²⁰ RIGLER Gusztáv: A koleráról. In: Értesítő az Erdélyi Múzeum–Egyesület Orvostudományi Szakosztályából, 39. évf., 36. köt., 4. füzet. Kolozsvár, 1914. 253-257

²¹ B. LUKÁCS Ágnes: Az 1831-32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége. i.m. 74.

²² U.o. 74.

²³ HORVÁTH Gulya: A pesti koleralázadás 1831-ben. In: Tanulmányok Budapest múltjából 10. Szerkesztette: Németh Károly és Bodó Jusztin. Budapest, 1943, 219.

közigazgatás, a kórházügy és az orvos ellátás. A szövegi rész kidolgozása Chenot Ádám és Hódosi Skollanits Ferenc József nevéhez köthető, az elvi munka pedig Gergard van Swietenhez.²⁴

A Helytartótanács 1724-es felállításával összeírták az országban működő orvosokat és sebészeket, a vármegyéket pedig arra ösztönözték, hogy intézményeket hozzanak létre a betegellátás és ápolás érdekében. Bereg vármegyében kórházról 1725-26-ban történt említés. Ez a római katolikus lelkészlak mellett helyezkedett el és leginkább a szegény és idős lakosság otthonául szolgált.²⁵ 1748-ban összeírták az ország orvosainak, sebészeinek, gyógyszerészeinek számát, a következő 1752-es összeírásnál pedig már kötelezték őket oklevelek bemutatására. 1755-ben a Planum regulationis in re sanitatis című rendelet szabályozta az orvosok és sebészek tevékenységét. Szigorú szabályokat írtak elő a kuruzslók, a vándorgyógyítók, foghúzó és javasok ellen, a korabeli feljegyzések szerint nem sok sikerrel. Bereg megyében még a 20. század elején is megfigyelhető volt ezek ténykedése: köpölyöztek és medvesírt árultak, elhullott állatok csontjai és tapaszokat értékesítettek. 1756-ban Mária Terézia létrehozott egy közalapot, amelyből segítséget nyújtottak kórházak építéséhez. Ennek segítségével a romos kórházépület helyére gróf Schönborn Anselm Ferenc felesége, gróf Monteforti Mária Terézia új kórházat építtetett. 1170-ben indult meg az orvosképzés a nagyszombati magyar egyetemen, ezáltal hozzásegítve az országot ahhoz, hogy a fennálló orvoshiányt valamilyen mértékben csökkenteni tudják.²⁶ Bereg vármegyében is nagy gondot jelentett ez a kérdés. 1770 körül a vármegyében még nem volt orvos. 1787-re azonban a megye már rendelkezett fizikussal Kolozsvári Sámuel személyében.²⁷ 1773-ra a kórház állapota újra leromlott. Nem volt, aki ezért felelősséget vállaljon, a városi bírák és a lelkész egymást hibáztatták és a Rákóczi felkelés utáni állapotot hozták fel indokként. Ennek megoldásként a 18. század végére a kórházzal a lelkészséget, a fenntartással pedig a várost bízták meg. Ennek következményeként valamennyire rendeződött a sorsa. A 19. század közepén is azonban leginkább menedékházként funkcionált. Munkácson is hasonló volt a helyzet. A kórház 1705-ös adatok szerint itt is menedékhelyként szolgált, 1771-ben pedig végleg meg is szűnt.²⁸

Ezt a két évtizedes rendelkezési folyamatot zárta le a Generale Normativum. A rendelet két részből tevődik össze. Az első részben a tartományokra vonatkozóan adtak ki egészségügyi rendelkezéseket. Pontosan meghatározták a Helytartótanács Egészségügyi Bizottságának, 1784-től osztályának feladatkörét, irányító szerepét, fixálták a vármegyei fizikusok feladatkörét, abban, hogy nem csak egy felelős személyzet orvosi vezetői lettek, de irányították is a járásokként kötelezően alkalmazott sebészek tevékenységeit. A Hivatali normák orvosok részére című részben lefektetik az

²⁴ KAPRONCZAY Károly: Egészségügyi kultúránk alapműve. In: Orvosi Hetilap 183. évfolyam 18. szám. Budapest, 1141

²⁵ Bereg megyei orvosok, gyógyszerészek és más egészségügyiek névtára. Összeállította: BENDA Mária – FEDINECZ Sándor – Kállai Gyuláné POLÓNYI Margit. Budapest–Beregszász, 1996.3.

²⁶ KAPRONCZAY Károly: Egészségügyi kultúránk alapműve. i.m. 1141.

²⁷ Bereg megyei orvosok, gyógyszerészek és más egészségügyiek névtára. Összeállította: BENDA Mária – FEDINECZ Sándor – Kállai Gyuláné POLÓNYI Margit. i.m. 5

²⁸ U.o. 3.

orvosi szakma gyakorlásához szükséges előfeltételeket, ennek értelmében csak olyan orvos praktizálhatott, aki az örökös tartományok orvosi fakultással rendelkező egyetemén végzett. Részletes utasításokat adott az orvosok és bábák foglalkoztatásával, a sebészeti szabályozással, a patikusok foglalkozási szabályzatával.

A teljes második részben kifejezetten a határok menti egészségügyi szolgáltatásokra koncentráltak, az itt betartandó szabályokra a járványügyi igazgatáshoz kapcsolódóan. Alapelvként kimondta azt, hogy amennyiben járványveszély ütné fel a fejét határzárattal kellett elrendelni és szigorú egészségügyi ellenőrzést kellett tartani. Rendelkeztek arról, hogy amennyiben a Birodalommal határos területeken pestis törne ki azonnal őrvonalat kellett felállítani a határra és ezeket örökkel ellátni. Az örök feladata volt, hogy a zárvonalakon senki se menjen át anélkül, hogy letöltötte volna a megfelelő veszteglési időt. Ezt az időt a Török Birodalom irányában felállított veszteglőállomások alapján a következőkben határozták meg: amennyiben olyan területről érkeztek, ahol nincs járványos fenyegetés 21 napi elzárást írtak elő, ami az állatokra is érvényes volt, továbbá az árukat sem lehetett átvinni. Amennyiben a Török Birodalomban járványgyanús esetek jelentkeztek 28 napra emelték a vesztegléssel töltött idő hosszát, ezt további 42 napra emelték amikor teljességgel biztossá vált a járványveszély²⁹. A gyanús szállítmányokat még a helyszínen el kellett égetni. A rendelet alapján a vesztegzári intézmények a helyi katonai parancsnok fennhatósága alá tartoztak, aki egy katoniorvos segítségével felügyelt. Felvázolta a veszteg intézkedések földrajzi elhelyezkedését és alapműködését, a vesztegzár tartalmát és az ezzel kapcsolatos igazgatási szabályokat. Szabályozta a vesztegzár időtartamát egészséges és veszélyes időkben.³⁰

Bevezette a kordon (örvonal) fogalmát és tárgyalta, hogy a különböző itt előforduló eseményekre milyen teendők a megfelelőek, részletezte a személy és áruforgalmat érintő intézkedéseket. Pontos leírást adott a veszteg intézkedések felépítéséről, működésüknek rendjéről, a személyi állomány szerkezetéről, az igazgató teendőiről. A veszteglés kezdetének a vesztegzárba való belépést tekintették és ha bárki ezen idő alatt találkozott volna valaki olyannal, aki újonnan került be az egész vesztegléssel letöltött idő előről kezdődött számára. Beszél a kereskedelmi áruk behozatalának szabályozásáról, a fertőzéstől való mentesítésről (élő állatok folyóvízi megtisztítása). Azoknak, akik érintkeztek az árukkal a beérkezővel egyenlő időt kellett elzárás alatt tölteniük. Ők sem találkozhattak a személyzet többi tagjaival és ha a személyzetből bárki érintkezésbe került volna a veszteglőkkel vagy bármilyen hozzájuk kapcsolódó áruval vagy állattal annak szintén elzárásba kellett kerülnie. Ehhez kapcsolódóan annak a személyzetnek is utasításokat adott, akik az áruk megtisztítását végezték (általános kötelezettségek, a keveredés elkerülése, váltott műszak, az áruk tisztításának szabályai, a betegség nyomainak észlelése, levelek, élelmiszerek, pénz kezelése, alsó és

²⁹ BALÁZS Péter: Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete. Budapest, 2007. 48.

³⁰ U.o. 11-19.

felső ruházat stb.).³¹ Érzékelhetően megjelentek a járványok elleni védekezés és az áruforgalom könnyítésére irányuló törekvések. Működési előírásokat adott a vesztegzáron dolgozó orvosok számára. Kötelező volt alkalmazni egy sebészt vagy orvost, akinek fő feladatát abban jelölték meg, hogy az intézetbe érkezőket és a veszteglés idejét töltőket egészségügyi állapotukban ellenőrizze.³² 1783-ban osztályokat szerveztek a Helytartótanácsban fennálló bizottsági rendszer helyébe és 1786. augusztus 21-én egy királyi rendelettel létrehozták az országos főorvosi tisztséget (Protomedicus Regni Hungariae), aki megkapott minden ellenőrzési, felügyelői és irányítói jogot.³³

1.6 A járvány elleni védekezés

A védekezést alapvetően két fő időszakra lehet elkülöníteni, melyeket nem lehet egymástól elválasztani. A védekezés korai szakaszára a megelőzés és az elkerülés volt a jellemző, ebben az időszakban a fő meghatározó tényezőt a királyi biztosok tevékenysége jelentette. Az ő vezetésükkel zajlott az intézkedések összehangolása, a szervezeti struktúra kiépítése, a rendeletek végrehajtásának ellenőrzése. A következő szakasz a júniusban kezdődött megbetegedések hatására alakult ki.³⁴

A járvány hírére a bécsi udvarnak is reagálnia kellett. A Habsburg Birodalomban a járvány elleni védekezés alapjául a Generale Normativum járványügyi alaprendelkezés szolgált. A császár 1830. októberében Moszkvába utazott, hogy megfigyelje a járványt, az orosz megküzdési módszereket. November 2-án létrehoztak egy bizottságot, mely a tanácskozást és a védekezési eljárásokkal kapcsolatos döntéshozatalt irányította a kolera kapcsán. Ennek tagjai az Udvari Kancellária, a Bécsi Orvosi Kar tagjai, a Magyar Királyi Kancellária, az Erdélyi Királyi Udvari Kancellári és az Udvari Haditanács képviselőiből tevődtek össze.³⁵

1830. december 21-én a birodalom minden nyelvén rendeletet adtak ki a kolerával kapcsolatban a betegség elleni védekezés szabályaival, a hatóságok kötelezettségeivel. Jó képet ad arról, hogy a kolerával kapcsolatban gyakorlati tapasztalatokkal nem rendelkező Bécsi udvar hogyan próbálta meg szabályozni a kolerával kapcsolatos ügyeket. Négy főfejezetben mutatja be a szükséges óvintézkedéseket. Az első fejezetben a kolera terjedéséről tájékoztatta a hatóságokat. A rendeletet két eshetőséget vett számításba. Az egyik esetben, melyet az első fejezetben vázolt azt feltételezi, hogy a járvány közelebb kerülhetett, de még nem tört be a birodalom határai közé. A másik eshetőség pedig, amit a harmadik fejezetben taglalt az, hogy a járvány átjutott a határokon. Már a rendelet

³¹ U.o. 19-21.

³² HAVASDI József: Duna menti zárvonalak az 1831. évi kolerajárvány idején Dél-Dunántúlon. i.m. 51.

³³ KAPRONCZAY Károly: Egészségügyi kultúránk alapműve. i.m. 1141, 1142.

³⁴ DANCS György: Az első kolerajárvány elleni védekezés kezdeti sikerei 1831 elején Északkelet-Magyarországon, In Történeti Tanulmányok: a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének kiadványa. Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica LXXI. 2019. XXVII. Debrecen, 2019. 74.

³⁵ U.o. 74.

kiadása előtt is folytak egészségügyi ellenőrzések, ekkor azonban ezt kiterjesztették mindenkire, aki a Fekete-tenger melléki orosz tartományokból érkezett a levelekkel egyetemben. A további védelem érdekében a záróvonalakat kiterjesztették a határ teljes hosszára. Arra az esetre, ha a védelmi intézkedések ellenére a kolera mégis betört volna az országba a tünetek ismertetését és az elterjedés megakadályozását tekintették a legfontosabb célnak. A rendelet végrehajtásához részletesen leírták a kolera tüneteit, az orvosok számára pedig a lehetséges gyógymódokat, az ajánlott gyógyszereket, ezek adagolását. A rendelkezés alapján nem csak az orvosoknak, hanem mindenkinek tisztában kellett lennie a betegség tüneteivel. Erre leginkább azért volt szükség, mert alacsony volt az orvosok száma. Ennek érdekében az eredeti német szöveget a magyaron kívül minden a birodalomban használt nyelvre lefordították.³⁶ Ezzel egy időben 3 tagú orvosbizottságot küldtek Oroszországba a betegség tanulmányozására.³⁷ A rendelet végrehajtását azonban nem ellenőrizték, maguk az előljárók sem tudták milyen gyakorlati intézkedéseket kell konkrétan megtenni. Azokat az utasításokat, amik a gyakorlati szervezett védekezést határozták meg általánosságban fogalmazták meg. Mindezek okán a kolera felkészületlenül érte a Birodalmat.³⁸

Az 1830. évi országgyűlés éppen a következő évre Pestre összehívott gyűlés előkészítésén dolgozott, amikor megérkezett a hír, hogy a kolera Oroszországon át átjutott Galíciába ezáltal lehetséges, hogy azt Magyarországra is behurcolják. A hír minden más ügyet háttérbe szorított.³⁹ Az 1830. november 3-án kelt királyi rendelet alapján a kolera elleni védekezést egy a Helytartótanács, a Királyi Kamara és a Főhadereg parancsnokság küldötteiből alakított vegyes bizottság (Comissio politico—cameralis—militaris mixta) irányította. A királyi helytartótanács 1830. decemberében részletes utasítását állított össze a vidéki hatóságok részére arról, hogy az orosz és osztrák határoknál hogyan gátolják meg a vírus terjedését. Az 1830. december 21-én a vármegyéknek kiküldött 34092/1830 sz. királyi rendelet ismertette a védekezés alapvető szabályait és a hatóságok kötelességeit: rendelkeztek a veszteglő intézetek fenntartásáról, a levelek füstöléséről. Lényegében ez a korábbi pestisrendeleteknek egy átdolgozott verziója volt. A rendeletek kidolgozása során Lenhossék Mihály országos főorvos javaslatai adták az alapot. A határt Galícia felől 1830. december 28-án zárták le.⁴⁰ 1831. januárjában a nagy halálozási arányszámokra tekintettel megtiltották, hogy Oroszországból személy vagy áru kikerülhessen. Elhatározták, hogy katonai kordont állítanak fel a galíciai oldalon amennyiben Galíciában is felütné fejét a betegség.⁴¹

³⁶ GECSEI Lajos: Cholera morbus, Az 1831. évi kolerajárvány eseményei Gyulán és Váriban. i.m. 11-12.

³⁷ KISS László: Látták, hogy jön? Védekezési kísérletek az első kolerajárvány idején Magyarországon. i.m. 79.

³⁸ GECSEI Lajos: Cholera morbus. Az 1831. évi kolerajárvány eseményei Gyulán és Váriban. i.m. 12.

³⁹ VALLÓ István: Az 1831. évi kolera Győrött. Győr, 1930. 33.

⁴⁰ DANCS György: Északkelet-Magyarország története 1790-től 1914-ig: A nemzeti ébredés kezdetétől a reformkor végéig. In: Kárpátalja története, Örökség és kihívások. Szerkesztő: Csatóry György. Beregszász–Ungvár, 2021., 247-248.

⁴¹ DANCS György: Az első kolerajárvány elleni védekezés kezdeti sikerei 1831 elején Északkelet-Magyarországon. i.m. 77.

1831. január 3-án a bizottság a Trencséntől Brassóig terjedő határra két királyi biztost és melléjük egy-egy orvost küldtek ki a határzár és egyéb védőintézkedések helyszínen való irányítására és ellenőrzésére. A Trencséntől-Ungig terjedő részre gróf Majláth Antalt, a Beregtől Brassóig terjedő szakaszára pedig báró Perényi Zsigmondot helyezték királyi biztosi pozícióba. Január 28-án a király a fenyegetett határszéleken veszteglő intézetek felállítását rendelte el. József nádor utasításokat adott ki a járvány behurcolásának megakadályozására: elrendelte a levelek átlyukasztását, kórházak felállítását és berendezését, utasítást adott halottas kamrák berendezésére, a kolera gyanús betegségekben meghaltak megvizsgálására, a temetések módjára, gyógyszereknek a szegények között való szétosztására stb.

A királyi biztosokat az udvar 1831. március 16-án visszahívta. A visszahívás oka egyrészt a járvány terjedésének lassulása volt, másrészt pedig az Itáliában kitört forrongások leverésére szükség volt a katonaságra. Miután májusában a bécsi udvar ismét vissza akarta állítani a kordont az intézkedés már elkésett.⁴² A helytartótanács által megalakított vegyes bizottság június 19-én ismét összeült és szigorú katonai kordon felállítását rendelte el az északi vármegyék védelmére. Ekkorra azonban a kolera Ugocsa megyén keresztül június 13-án betört az országba, június 15-én már Zemplén és Borsod megyékben jelentkezik s gyors tempóban halad beljebb az ország területére. Június 23-án Bereg, Szatmár és Szabolcs megyékben, július 1-én Gömörben, 2-án Hevesben majd Máramaros, Abaúj, Turóc, Ung, sőt Csongrád megyében ütötte fel a fejét. A Tisza folyásának mentén a hajózási útvonalak által terjedt.⁴³ A kolerajárvány terjedése nem volt egyenletes: a folyók és a forgalmasabb útvonalak mentén gyorsabban terjedt. Ekkor újabb részletes utasításokat adtak ki a törvényhatóságokhoz, községi előljárókhöz, politikai biztosokhoz és az orvosokhoz, amelyekben előírják a tennivalókat részben a megelőzésre és védekezésre, részben pedig a betegség gyógyítására és a járvány leküzdésére.⁴⁴

A járvány kitörésével a védekezés fő irányát az adta, hogy a fertőzött területeket elzárták a még nem fertőzöttektől, ezáltal próbálták lokalizálni a fertőzést. Ennek értelmében június második felében a járványos gócpontokat Máramaros, Ugocsa és Bereg vármegyéket kordonnal vették körül. A betegség ekkorra már a szomszédos megyékre is áttért, ezáltal a Helytartótanács egy nagyobb terjedelmű kordon felállításáról döntött. Mivel ez az északi országrészt elzáró kordon sem állta útját a kolerának, ezért még több záróvonal került létrehozásra. Július 5-én a kordont Hatvannál egy újabb elágazással bővítették Vác, Esztergom és Bars felé. A Helytartótanács rendelete alapján két újabb kordont kellett felállítani annak érdekében, hogy az eddig még nem fertőzött déli és nyugati országrészek továbbra is biztonságban maradhassanak. (lásd: 1. számú térkép) Ennek a kettős

⁴² B. LUKÁCS Ágnes: Az 1831-32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége. i.m. 75.

⁴³ VALLÓ István: Az 1831. évi kolera Győrött. i.m. 34-35.

⁴⁴ U.o. 33.

kordonnak a gyakorlati megvalósítása nem történt meg rögtön, például a Dél-dunántúli régiókban csak a hónap második felére készültek el. Mindezek ellenére a kolera július közepére elérte a legbelső védvonalak határait. Az, hogy Pesten is megjelentek nagy ijedséget okozott, ennek okán a birodalmi kormányzat, azért, hogy a még nem fertőzött nyugati vármegyéket és ezáltal a saját határait is védje az Ausztria és Magyarország közötti vámvonalon állítatott fel zárvonat.⁴⁵

A hatóságok és az orvosok megegyezése után július 5-én foglaltak állást a kolera fertőző voltáról. Az 1831. július 12.-i tanácsülésen az országot Buda és Pest kivételével húsz körzetre osztották (lásd: 1. sz. ábra) ezek élére pedig teljhatalmú királyi biztosokat állítottak. A királyi biztosok a helyszínről irányították a központi rendelkezések végrehajtását és jelentéseket küldtek a vegyesbizottságoknak.⁴⁶ Az egész ország területére Majláth Antalt nevezték ki királyi biztosnak ezenkívül egyes területek is kapnak királyi biztost.⁴⁷

Azoktól a területektől, ahol még nem fertőzött a járvány igyekeztek azt minél szigorúbb intézkedésekkel távol tartani. Az egyes megyék gyakran több kilométeres határszakaszokat zártak le, 10 lépésenként öröket állítva. A határszakaszok átjáró helyein dögmentő és levélfüstölő intézeteket hoztak létre. A megyéken belül a települések is vigyáztak arra, nehogy idegenek behurcolják a kórt, voltak olyan esetek, amikor a gyanús helyekről repülő madarakat lövésekkel kellett elijeszteni. Az átkelőknél lévő veszteglóintézetekben ellenőrizték a beérkezők útlevelit. Mindezen ellenőrzések és lezárások véghezviteléhez nagy számú paraszti őrésre volt szükség, ezáltal őket kivonták a termelésből. Ilyenkor figyeltek arra, hogy igazolni tudják milyen területről érkeztek és milyen területeken mentek át. Amennyiben ezek között nem volt gyanús hely tovább utazhattak.⁴⁸

A járvány leküzdése a közigazgatás egész apparátusát lekötötte. A helytartótanács a rendeletek végrehajtásának ellenőrzésére királyi biztosokat küldött ki. A kolera elleni intézkedések sikertelenségnek két fő oka volt. Az egyik a két fő kormányzék az Udvari Kancellária és Helytartótanács közötti ellentét, aminek következtében egymásnak ellentmondó rendeleteket adtak ki. Problémát jelentett továbbá a különböző rendelkezések anyagi fedezete, hiszen az egészségügyi személyzet napidíja, az intézményrendszer fenntartása és a lakosság gyógyszerekkel és élelemmel való ellátása nagy terhet jelentett. A megyék sem működtek mindenben együtt a királyi biztossal.⁴⁹

A védekezési eljárások alapját a pestisjárvány alatt kialakult mechanizmusok határozták meg, melyek legfőbb motívuma, hogy korlátozzák a szabad mozgást. Ennek egyik eleme a kordonok, zárvonalak létrehozása, a másik pedig a betegek elzárása, vesztegló intézetek létrehozása volt. A 18. század elejétől már alkalmazták a veszteglóházakat, minek keretén belül az idegenek csak úgy

⁴⁵ TILKOVSKY Lóránt: Az 1831. évi parasztfelkelés. Budapest, 1955.43.

⁴⁶ B. LUKÁCS Ágnes: Az 1831-32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége. i.m. 75.

⁴⁷ VALLÓ István: Az 1831. évi kolera Győrött. i.m. 34-35.

⁴⁸ TILKOVSKY Lóránt: „Falu végén a vasvilla”, In: Köpeczy Béla: Historia, 1981, 4. szám. Budapest, 1981. 29.

⁴⁹ B. LUKÁCS Ágnes: Az 1831-32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége. i.m. 76-77.

juthattak be a településre, ha meghatározott ideig, általában negyven napig, szigorú felügyelet alatt megfigyelték őket. Nagy hangsúly volt a tisztaságon, a nagyobb vesztegzárakhoz temető is tartozott. A vesztegzárhoz hasonló volt a rostellum vagy rostély, ami a város és a kívülről érkező áruk cseréjének területet volt. Maga a rostély három cölöpsorból állt, ezek között átjárókon keresztül lehetett közlekedni. A lakosok így nem érintkeztek egymással, mivel a külön-külön megnyitott ajtók elzárták a közvetlen találkozás előli lehetőséget. A császári udvar által 1772-ben hozott kordontörvényt a kolera idejére ismét életbe léptették, ennek értelmében azt, aki háromszori felszólítás alapján sem hajlandó visszatérni a kordonba vagy ki akar belőle törni meg lehetett ölni.⁵⁰

A védekezés legfontosabb lépései a betegség betörésének meggátolása, a tovább terjedés megakadályozása, az egészséges emberek megóvása és a betegség eltűnése után annak meggátolása, hogy a betegség a gyógyult területre visszatérjen. A községek előljáróinak a határszéleken a kirendelt létszámok alapján őrköket kellett állítaniuk tisztítólegényekkel együtt.⁵¹

Nehézségeket jelentett a magyar közigazgatásnak a járvány elleni védekezés és az azokkal járó, szigorú az ország lakosságának gazdasági érdekeibe ütköző szabályozás. Egy-egy kerületnek vagy városrésznek „cordonalis lineákkal” való lezárása megbénította a gazdasági életet. Ebből adódóan a társadalom kétségbe vonta a tett intézkedések szükségességét. Részben ennek tudható be az is, hogy a helytartótanács és a kancellária egymással ellenkező rendelkezéseket adtak ki: az egyik hatóság szigorú határozattal rendelt el valamelyik megyére, másnap a másik feloldja azért, hogy az aratás fennakadást ne szenvedjen. Ezen körülmények között az intézkedéseket enyhítették, a királyi biztosokat szeptember-október folyamán felmentették. A csapadékos ősznek köszönhetően kevesebb volt a megbetegedés, a járvány azonban áthúzódott a következő évre is.⁵²

Mivel a kolerával az európai orvostudomány és a kontinens közegészségügyi rendszerei korábban nem találkoztak, tapasztalatokkal sem rendelkeztek a járvány kitörésnek meggátolására, illetve a kolerajárvány megfékezésére vonatkozóan, így az igen rövid idő alatt nagy pusztítást végzett. A 18. században kidolgozott járványügyi védelem, mely a pestisjárványok során szerzett tapasztalatokon alapult, és amelynek fő eleme a vesztegzár volt, a betegségre vonatkozó hiányos ismeretek miatt ejtett hibák következtében nem volt képes lokalizálni az először az északkeleti országrészben kitörő járványt, így a kolera rövid idő alatt az ország minden régiójában megjelent. Ahol lehetőség volt rá a folyókat jelölték ki természetes zárvonalakként, így a víz útján könnyedén terjedt a kórokozó.⁵³

⁵⁰ KISS László: Látták, hogy jön? Védekezési kísérletek az első kolerajárvány idején Magyarországon. i.m. 82.

⁵¹ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (továbbiakban KTÁL), Bereg vármegye főispáni iratai, F.10, Op.2, Od.zb.1391. 32. lap

⁵² B. LUKÁCS Ágnes: Az 1831-32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége. i.m. 77.

⁵³ HAVASDI József: Duna menti zárvonalak az 1831. évi kolerajárvány idején Dél-Dunántúlon. i.m. 19

A két kolerás évből az 1831-es évben járt nagyobb emberáldozatokkal a járvány, ebben az évben az emberveszteség 85%-os volt. Az általános halandóság ebben az évben 74,7 ezreléket mutatott. A 1828-30-as évek átlagához viszonyítva a nyers halálozási arányszám 83,5 %-kal emelkedett. Itt azonban figyelembe kell venni, hogy a statisztikák alapján 1830-ban a halálozások száma 24%-kal emelkedett ismeretlen okokból, ami még a kolera kitörése előtt hozzájárulhatott a halandóság ilyen mértékű emelkedéséhez. A statisztikailag mért halálozási többlet alapján 1831-ben 133 ezerrel több embert temettek el, mint a kolera előtti három évben. A halálozási többlet alapján becsült kolera okozta elhalálozások gyakoriság harmincnégy ezrelék volt. Ezekből az adatokból megállapítható, hogy a kolera Magyarország 19. századi történetében a legmagasabb halálozási értékkel járó eseményként volt jelen.⁵⁴ A halandósági adatok vizsgálatából kitűnik az is, hogy a mai Magyarország területén volt a legnagyobb pusztítást Európán belül. Ennek elsődleges okaként a Kárpát-medence középső, alacsonyan fekvő és vízjárásban jelentős területei nagy mértékben hozzájárultak a kolera terjedéséhez.⁵⁵

1831. június 13. és 1832. április 9. között a vármegyei kolerabizottságok rendszeresen jelentéseket adtak le az országos bizottságnak, melyeket összesítés után kiküldtek az ország különböző részeire. A Helytartótanács a járvány megbetegedéseiről és halálozásairól összefoglaló kimutatásokban tájékoztatta a vidéki hatóságokat (Summarius conspetus). Az első ilyen összesítőt augusztus 9-én adták ki. Ettől kezdve augusztus-szeptember hónapokban hetenként kétszer, október-február hónapokban hetenként egyszer adták ki. Ha egy törvényhatóság nem küldött újabb jelentést, akkor a legutolsó jelentés számait tüntették fel, ha újabb jelentés érkezett be, azt a korábbi számokhoz hozzáadták, vagyis a kimutatott adatok mindenkor a járvány kezdetétől számított összmegbetegedésre és halálozásra vonatkoztak. A járvány augusztusban már országszerte rohamosan elterjedt és szeptemberben kulminált, majd októberben ismét az augusztusi szintre csökkent. November-március között alacsonyabb, de még mindig nem jelentéktelen halálozást figyelhetünk meg, ami nagy valószínűséggel nem szűnhetett meg egyik napról a másikra, hanem a szórványos halálozásokat a továbbiakban nem tekintették hivatalosan járványos ázsiai kolerának és jelentéseket sem kértek be.⁵⁶

B. Lukács Ágnes: Az 1831-32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége című tanulmányának adatai szerint a polgári Magyarország területén (Erdély és a horvát-szlavón területek nélkül) a kolerában meghaltak száma 1831-1832-ben 236 032 fő, a mortalitási arány pedig 28 ezrelék volt. A kolerában szenvedő betegek közel fele nem élte túl a betegséget. A megbetegedettek összlétszáma a helytartótanácsi jelentések alapján az ország teljes területére 538

⁵⁴ MÁDAI Lajos: Hat nagy kolerajárvány és a halandóság Dél-Dunántúl régiójában a XIX. században. i.m. 62, 65-66.

⁵⁵ HAVASDI József: Duna menti zárvonalak az 1831. évi kolerajárvány idején Dél-Dunántúlon. i.m. 19.

⁵⁶ B. LUKÁCS Ágnes: Az 1831-32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége. i.m. 92-93.

339 fő volt, ebből Beregben 1 301 fő, Ungban 4 670 fő, Máramarosban 1 328 fő, Ugocsában 170 fő, Szatmárban 1 838 fő. A 15-ös királyi biztosi körzetben, amelybe Bereg is tartozott összesen 5 971 fő betegedett meg, amely az országos megbetegedés 1,1%-a.⁵⁷

A kolera súlyosságát tekintve igen nagy különbségeket találunk az ország egyes északi, északkeleti, északnyugati vármegyéi és a délnyugati vármegyék, valamint az Erdély határán fekvő Krassó megye között. A járvány a legsúlyosabban Abaúj (8,9), Nyitra (7,19), Zemplén (7,18) vármegyéket érintette, legkevésbé Vas (0,01), Zala (1,03) és Somogy (0,08) vármegyéket érintette. A járványtól teljesen mentes egyetlen törvényhatóság sem maradt. Az országos 2,80-as mortalitási arány is mutatja, hogy a kolerajárvány igen súlyosan érintette Magyarországot.⁵⁸

Különösen nagy erővel lépett fel a járvány az északi vármegyékben, amelyben Borsod 2139 halálalással vezetett. A szeptember 20-i jelentés már óriási veszteségekről számolt be. Pest megyében 7603, Gömörben 6519 és Borsodban 5377 halálesetet jelentettek. A legnagyobb pusztítást Nyitra megyében végezte, ahol 22899 áldozata volt. Pozsony megyében 12660, Zemplénben 10755, Trencsénben 8880 volt a kolera áldozatok száma.⁵⁹ Bereg vármegyében 87, ehhez viszonyítva Ung vármegyében 91, Máramarosban 79, Ugocsában 19, Szatmárban 51 helység volt a járvány által érintett. Bereg vármegyében 1031 kolerás megbetegedésre 468 halálesetet regisztráltak. Ehhez viszonyítva Máramarosban 1328 betegből 470 halottat regisztráltak, Ung vármegyében pedig 4670 betegből 2295 volt a halottak száma.⁶⁰ A kolerában elhunytak összlétszáma a jelentések alapján 238 641 fő, ebből Bereg 680, Ung 1 877, így a 15-ös körzetben összesen 2 557 fő halt meg, amely az országos megbetegedés 1%-a volt.⁶¹ A kolerával megfertőződtek 44%-a hunyt el, ilyen arányok tapasztalhatók Európa más területein is. Ugocsa vármegye 64,7%-os aránya igencsak magasnak mondható, míg Szatmár 42,8%, Máramaros 35,3%, Bereg 52,2% és Ung 47,9%-os halálozási aránya az országos átlag közelében maradt. A halálozási arányok a térségben az országos átlag alatt maradtak. Bár a terület demográfiai képére jelentős negatív hatást gyakorolt, az északkeleti országrészben sokkal enyhébb lefolyása volt a járványnak az ország többi területéhez képest.⁶²

1.7 Társadalmi reakciók

A társadalom már a kolera kitörése előtti két évben is nehézségekkel küzdött: 1829-ben marhavész volt jelen, ezt egy kemény tél, árvizek és nyáron aszály követte. A nélkülözésben elcsigázott nép

⁵⁷ DANCS György: Demográfiai helyzetkép Északkelet-Magyarországon az 1831-es kolerajárvány idején. In: Соціально-географічні процеси в Східно-Центральній Європі: проблеми, тенденції, напрями, яка мала відбутися 26–27 березня 2020 року в Закарпатському угорському інституті ім. Ф. Ракоці II (м. Берегове). Ungvár, 2020. 79

⁵⁸ B. LUKÁCS Ágnes: Az 1831-32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége, 96.

⁵⁹ VALLÓ István: 1831. évi kolera Győrött. i.m. 34-35.

⁶⁰ KÓTYUK Erzsébet: Kolerajárványok az Északkelet-felvidéken különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékre. i.m. 293.

⁶¹ DANCS György: Demográfiai helyzetkép Északkelet-Magyarországon az 1831-es kolerajárvány idején. i.m. 79.

⁶² U.o., 80.

kétségbeesetten fogadta, hogy a hatósági intézkedések megakadályozták a jónak ígérkező termés betakarítását. A betegség gyors terjedése és lefolyása, súlyossága, a koleratemetőkben előre megásott sírok, az állandó harangzúgás és később a holttestek azonnali szertartás nélküli eltemetése a társadalomban nagy aggodalmakat keltett. A társadalom felháborítónak találta a halottakkal való bánásmódot, a klórmésszel való leöntést és a koporsó nélküli temetést. A helyzetet súlyosbította az, hogy az orvosok nem voltak konzisztensek, ellentmondó intézkedéseikkel kétségeket keltettek. A kezelésre használt gyógyszerek és a fertőtlenítés szintén idegenkedést váltott ki a lakosságból.⁶³

A félelem és a vesztegzárak meglétéből adódó felháborodás több helyen zavargásokat idézett elő. Felső-Magyarországon elsősorban a szlovák lakosok körében ez konkrét felkelésig vezetett, de a fővárosban is fegyverrel kellett fellépni a lakossággal szemben. A belső vesztegzárak a kereskedőket, a kézműipart és általában a lakosság létfenttartását is nagy mértékben fenyegették.⁶⁴ A társadalom, látva, hogy a különböző intézkedések nem állítják meg a betegséget, gyanúval fogadott minden hatósági rendelkezést, ellenük irányuló merényletként érzékelték ezeket. Különösen erősen jelentkezett ez a Felvidéken, hiszen az itt élőket igen nehéz helyzetbe hozták a kordonok felállításával. A kordonok akadályt jelentettek az aratás lebonyolítása folyamán. A felvidék élők még enélkül is rászorult arra, hogy évenként gabonát szállítsanak be élelmezési célokból. A közlekedés megbénulásával ez szintén elmaradt. Nagymértékben elősegítette a lázadozást az is, hogy a vesztegzárat elrendelő hatósági intézkedések a legtöbb helyen éhínséget és egyéb súlyos bajokat okoztak. A járvány főleg az alsóbb néprétegeket érintette és a drasztikus intézkedések is őket sújtották.⁶⁵ Megtiltották a gyülekezést. Ennek okán nem tarthattak vásárokat sem istentiszteleteket, megszüntették a harangozást, mivel a harangszó járvány idején csak még nagyobb riadalmat keltett a nép körében.⁶⁶ Az alapvetően tisztább környezetben élő földbirtokosok, tisztviselők és a rituális tisztálkodást végző zsidók kevésbé betegedtek meg. Ez adta majd az alapot annak a feltételezésnek, hogy ezek a néprétegek terjesztik a kórt a vizek megmérgezése által, ami végül zendülésekhez vezetett, ez azonban Bereg vármegyében nem történt meg.⁶⁷

A járvány megakadályozására kiadott rendeletek és utasítások gyakran a már meglévő szociális feszültséget még tovább erősítették. Tanácsként jelent meg például, hogy nem szabad szűk, alacsony, kicsi, nedves szobákban sok embernek együtt laknia, mindezt úgy, hogy a paraszti társadalom általános lakhatási körülményei ilyenek voltak. A jó erőnlétet is egy lehetséges megelőzési módként hirdették, úgy, hogy a jobbágyok közben éheztek.⁶⁸ Nehézkes volt a központi

⁶³ GERGELY András: A 19. századi magyar történelem, Budapest, 1998. 63.

⁶⁴ HAVASDI József: Duna menti zárvonalak az 1831. évi kolerajárvány idején Dél-Dunántúlon. i.m. 19.

⁶⁵ HORVÁTH Gulya: A pesti koleralázadás 1831-ben. i.m. 219-220.

⁶⁶ KÓTYUK Erzsébet: Kolerajárványok az Északkelet-felvidéken különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékre. i.m. 287.

⁶⁷ Bereg megyei orvosok, gyógyszerészek és más egészségügyiek névtára. Összeállította: BENDA Mária – FEDINECZ Sándor – Kállai Gyuláné POLÓNYI Margit. i.m. 8.

⁶⁸ TILKOVSZKY Lóránt: „Falú végén a vasvilla”. i.m. 29.

intézkedések betartatása. Az orvosok, a kolera biztosok, az örök fizetése, a gyógyszerek, a veszteglők fenntartása és a kiosztott élelmiszerek jelentős pénzüsszegeket vontak el a megye költségvetéséből, mivel a Helytartótanács rendelkezései szerint az egyes megyéket terhelték a különböző kolerához kapcsolódó kiadások.⁶⁹

⁶⁹ KÓTYUK Erzsébet: Kolerajárványok az Északkelet-felvidéken különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékre. i.m. 287. old

II. FEJEZET

A KOLERA BEREG VÁRMEGYÉBEN

Bereg vármegye (lásd: 2. számú térkép) Magyarország északkeleti határán, az egykori Tiszáninnen helyezkedett el. Északról Galícia, keletről Máramaros és Ugocsa, délről Szatmárnémeti, nyugatról Szabolcs és Ung határolta. Emellett északon az Északkeleti-Kárpátok Beszkidek gerince képezte természetes határát, míg keleten és nyugaton hegycsoportok, délen és nyugaton pedig a Tisza, illetve egyes helyeken a Borzsa és a Sztara patakok alkották a határt. A vármegye öt járásra volt felosztva: Felvidéki járás Ilosva székhellyel, Mezőkaszonyi járás Mezőkaszony székhellyel, Munkácsi járás, melynek székhelye Munkács volt, Szolyvai járás Szolyva székhellyel, Tiszaháti járás székhelye Beregszász. A munkácsi és a beregszentmiklósi uradalom területét az 1711-es szatmári békét követően Schönborn Lothar Ferenc maizi érsek és választófejedelem kapta meg, ő azonban két évvel ezután elhunyt. Az 1728-as adománylevél alapján a két uradalom a Schönbornok birtokába került, a későbbiekben a Bereg vármegyei főispánsággal egyetemben. A terület a Schönborn-család birtokában maradt egészen 1944-ig.

Az 1787-ben történt népszámlálás után többször is voltak különböző összeírások, azonban teljes körű népszámlálás legközelebb csak 1870-ben történt. Ez alapján Bereg vármegye lakosság 152 962 fő volt. Melyből 71 869 görögkatolikus, 38 958 fő református, 9 138 római katolikus, 5382 zsidó és 615 fő evangélikus vallású volt. A kancelláriai összesítés szerint a 18. század végén Bereg vármegyében 6 264 fő volt az úrbéres népesség száma. Az 1787-es népszámlálás szerint egy tipikus háztartás 5,28 főből állt. Az 1800-as évek közepére azonban ez a szám hat fő körülire nőtt.⁷⁰

A megye lakosságának nagy része földművelő volt, emellett állatokat tenyésztettek és szőlőt is műveltek. Az így megtermelt áruikat különböző heti vásárok alkalmával a mezővárosokba vitték eladni. A városok lakosai közül egyesek céheken kívüli mesterségekkel is foglalkoztak, kereskedéssel pedig elsősorban a zsidó nemzetiségűek foglalkoztak.⁷¹

2.1 A kolerát megelőző intézkedések

1831. január 14-én Perényi Zsigmond vezetésével ülést tartottak a kolera elhárítására. Ezen az első alispán ismertette az 1910. számú rendeletet, aminek értelmében minden szekér és gyalogos útnak amely Beregből vezetett Galíciába felvigyázás alá kellett kerülnie, amiről térképet kellett készíteni a

⁷⁰ DANCS György: Északkelet-Magyarország története 1790-től 1914-ig: A nemzeti ébredés kezdetétől a reformkor végéig. i.m. 247-248.

⁷¹ BALOGH István: Bereg megye leírása. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye levéltári évkönyve 5-6. Nyíregyháza, 1985. 23.

Helytartótanács részére. A Galíciából bejövő árukkal és utasokkal sem lehetett érintkezni. Az ő számukra huszonegy napos elzárást rendeltek.⁷²

Mivel a gyalogos és a szekérutak folyamatosan változásban voltak szükségesnek látták a teljes határvonal lezárását. Fel kellett mérni azokat a településeket, ahol veszteglők kialakítására volt lehetőség. Bay György főszolgabíró és Külley Dániel földmérő kapták meg ezeknek a feladatoknak a végrehajtását. A főszolgabírónak megparancsolták, hogy mindaddig, míg Perényi Zsigmond visszatér Lembergől Vereckéért bezárva kell tartania. A mellékutakat fákkal kellett elzárni és a Galíciába vezető utakra állandó őrséget kellett állítani. A papokat megkérték, hogy a lakosság körében szorgalmazzák a rendeletek pontos betartását. A bírónak megparancsolták, hogy a helyi lakosok semmilyen idegent nem fogadhatnak be, ellenkező esetben büntetést szabtak ki.⁷³ 1831. januárjától Bereg vármegyében a tiszteknek 10 naponta jelentést kellett küldeniük Perényi Zsigmondnak a betegek állapotáról a vármegyében. Elhatározás született arról, hogy amennyiben nincs megfelelő számú őr a kordonnál, abban az esetben a vármegye járásainak déli részeiről a magyarlakta településekről szükséges őrköt kiállítani. A nemesek és a honoráciorok saját költségükre küldhettek maguk helyet valaki mást. Az öröknek esküt kellett tenniük arra, hogy nem hagyják el az őrhelyüket még akkor sem, ha nem érkezik váltás és hogy a meghatározott rendeletek szerint végzik az őrséget. Amennyiben ennek nem tettek eleget huszonnégy botütést is kaphattak bírságul.⁷⁴

Perényi szükségesnek gondolta, hogy Bereg megye területén is legyenek lovas katonák, mégpedig azért, hogy a királyi biztos jelentéseinek útja biztosított legyen. Ennek megvalósítására Alsóverecskét, Polenát és Nyiresfalvát vetette fel. A királyi biztos javasolta továbbá, hogy a kiküldöttség állandó székhelyül Munkácsot jelöljék ki. Ezáltal a tudósítások hamarabb eljuthattak volna a küldöttséghez. Ezzel a vármegye nem értett egyet, ennek ellenére Perényi azért, hogy az információ áramlását a lehető leggyorsabbá tegye megkérte a megyei kiküldöttséget, hogy üléseiket tizennégy nap után helyezze át Munkácsra.⁷⁵

1831. január 14-én döntöttek arról, hogy a megyei orvosok és seborvosok járják körbe a vidéket és jelentsenek a megfigyeléseikről nyolc naponta. Ezen kívül úgy látták szükségesnek, hogy az orvosok mellé egy-egy hajdút is kirendeljenek. A munkácsi járás vereckei részére kirendelték Nagy Károly seborvost, mivel szükségét látták annak, hogy két orvos is jelen legyen ezen a vidéken.

⁷² KTÁL F.10, Op.2, Od.zb.1390. 6. lap

⁷³ KTÁL F.10, Op.2, Od.zb.1390. 7. lap

⁷⁴ DANCS György: Az első kolerajárvány elleni védekezés kezdeti sikerei 1831 elején Északkelet-Magyarországon. i.m. 79-80.

⁷⁵ DANCS György: Az első kolerajárvány elleni védekezés kezdeti sikerei 1831 elején Északkelet-Magyarországon. i.m. 85.

A feljegyzéseket a megyei főorvosnak kellett elküldeniük, amit a főorvos tovább küldött a királyi biztos mellé kirendelt dirigens orvosnak vagy magának a királynak és a Kiküldöttség előülőjének.⁷⁶

Egy 1831. február 3-án kiadott rendelet alapján Perényi Zsigmond királyi biztos és a kirendelt állandó küldöttség is úgy ítélte meg, hogy a nagyobb városokban az orvosoknak minden nap pontos tudósításokat és vizsgálatokat kell végezniük: betegek száma, halálesetek, halál okai. Az ilyen nagyobb településeket tizedekre kellett felosztani a járási tisztviselő utasításai szerint. Innen minden nap jelentéseket kellett tenni, gyanús halálesetek esetén pedig rögtön jelenteni kellett a körzeti orvosnak és a legközelebbi tisztviselőnek, mindezek elmaradásáért pedig büntetést szabtak ki. Ilyen nagyobb község volt: Beregszász, Tarpa, Vári, Nagydobrony, Nagylucska, Rákos, Kaszony, Bilke, Ilonca, Bereg Drágabartfalva, Beregújfalú és Munkács. A kisebb helyiségekben ezt a feladatot a szolgabírók látták el.⁷⁷

Ekkortól az orvosok fizetését is rendezték: a főorvos naponta kettő, a seborvos napi egy forintot kapott. A megye kéréssel fordult Perényihez azzal kapcsolatban, hogy ezeket az összegeket a királyi kincstárból fizessék ki. A polgári biztosok, orvosok, cselédek bérének kifizetésében is a vármegye segítséget kért Perényitől, hogy járjon közbe azért, hogy ezen bérek kifizetési a királyi kincstárból történjen. A királyi biztos ígéretet tett, hogy felterjeszti a kérést a Helytartótanácsnak. A királyi kincstárból történtek kifizetésre a vesztegzár felállításához és az ennek a fenntartásához szükséges személyzet költségei. Sztankó János megyei főorvosnak tájékoztató és utasító rendeleteket kellett készítenie a megyei seborvosok számára a Helytartótanács utasításai alapján a helyi sajátosságokat figyelembe véve. Javaslatokat kellett kidolgoznia, arra az esetre, ha a betegség megjelenne a megyében, akkor az elzárás alá kerülő területeknek, helyiségeknek hol javasolt az elzáró ház kialakítása, hány szobával, hány fővel, azoknak milyen feladatokat kell majd ellátnia.⁷⁸

1831. február 8-án Bereg Vármegye Közgyűlésének jegyzőkönyvében már közvetlen járványveszélyről szóló tudósítások jelentek meg.⁷⁹ A határok lezárása a katonaság bevonásával valósult meg. 1831. február 12-én harmincegy gyalogost küldenek ki a határszélre Pringen hadnagy parancsnoksága alatt, akiknek a feladata a rend fenntartása és a határzár felügyelete volt. Bereg vármegye különösen veszélyeztetett volt, nem csak a galíciai határ közelsége, de a Szernye mocsár megléte miatt is. Február 17-én az állandó küldöttség elrendelte, hogy a fő és seborvosok a körzetükben lévő helyiségeket nyolc, de legkésőbb tíz naponta járják be és a betegek állapotáról küldjenek listát. Cserszky Antal alá tartozott tizenhét helyiség Munkáccsal együtt, ahol február 19. és március vége között a heti bejárásokon nem talált kolera gyanús beteget. 1831. március 30-án a

⁷⁶ DANCS György: Közegészségügy és orvosi eljárások az 1831-es kolerajárvány idején Bereg vármegyében. In: Limes: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. 2018. V. évfolyam. 167 old

⁷⁷ KTÁL F.10, O.2, Od.zb.1390. 32. lap

⁷⁸ Bereg megyei orvosok, gyógyszerészek és más egészségügyiek névtára. Összeállította: BENDA Mária – FEDINECZ Sándor – Kállai Gyuláné POLÓNYI Margit. i.m. 7.

⁷⁹ DANCS György: Közegészségügy és orvosi eljárások az 1831-es kolerajárvány idején Bereg vármegyében. i.m. 160.

veszélyeztettség megszűnéséről tudósított Galíciai határon a kiküldöttség, ezért a heti orvosi vizsgálatokat szükségtelennek ítélték és tizenöt naponkénti bejárásra kötelezték az orvosokat.⁸⁰

Május 29-én a nádor rendeltben kérte a vármegyét, hogy a szükséges teendőket a korábbi királyi biztosi rendelkezések, a vármegye és a kiküldöttségek határozatai alapján szorgalommal végezzék. A vármegyéknek ki kellett jelölniük egy állandó küldöttséget, akik a járvány elleni fellépésben teljhatalmat gyakorolhattak és el kellett hárítaniuk a felmerülő problémákat.⁸¹

Június 2-án Beregszászban megyei vészbizottságot szerveztek Lónyay János alispán vezetésével, Dercsenyi János Királyi tanácsos, Bornemissza János, Freyseisen Dániel uradalmi tisztfőnök, Döbrentey Imre, Scheffamnn Ferenc, Balogh Ferenc, Gecsey György, Komjáth Péter szolgabíró, Andrásy József adószedő, Bornemissza Antal alügyész, Román Ferenc és Bornemissza Lajos esküdtek részvételével. A tagok titulusaiból jól kitűnik, hogy egy viszonylag széleskörű, azonban orvosi ismeretekkel nem rendelkező bizottság foglalkozott a döntéshozattal és az ügyek intézésével. A vészbizottság üléseire meghívták a megyében működő egyházak espereseit is. A lelkészek feladata volt a nép tájékoztatása, hiszen a tájékoztató iratok az analfabéta néprétegekben nem voltak hatékonyak.

A vészbizottság ülésén a június 3-án újonnan kirendelt Perényi Zsigmond minden rendeletet és védekezési eljárást visszaállított. Itt döntés született arról, hogy a főbb utak kereszteződéseinél őrköt kell felállítani, akik ellenőrizni tudják az utazókat. Az őrköt kiállítását a lakosság közül kellett megoldani egyenlően mindaddig, míg az ehhez szükséges pénz kirendelése el nem rendeződött és a katonaság meg nem érkezett. Ezután a katonasággal együtt kellett a lakosságnak ellátnia ezt a feladatot. A munkácsi és a kaszonyi járásokból rendelték ki őrköt, akik 48 órás szolgálatot teljesítettek, ezen felül saját maguknak kellett biztosítaniuk az ételmezésüket. A szabadon hagyott passzusra ki kellett rendelni egy főigazgatót, aki végül Ilosvay Menyhért lett, aki korábban a munkácsi járás főszolgabírója volt. A népesebb településeket szakaszokra osztották fel, amikbe a helyi lakosok közül felügyelőt kellett kijelölni. Az ő feladata volt az, hogy a saját területén megfigyelje az esetleges rendkívüli eseteket és ezeket jelentse a legközelebbi tisztviselőnek és orvosnak.⁸²

A fő és seborvosok utasítást kaptak arról, hogy jelentéseiket a korábbi módon és gyakorisággal tegyék meg. Cserszky Antal felügyelet alá így Munkács és további harmincegy helyiség került. Június 13-án harminckilenc beteget jelentett, melyből két esetet koleragyanúsnak lehetett volna tekinteni, de más megbetegedett nem volt a helységben. Mindez idő alatt a himlő

⁸⁰ CSERSZKY Antal: A kolera Bereg vármegyében, Bugát Pál – Schedel Frerencz: Orvosi Tár, 2. évfolyam 6. kötet, 4-6 sz. (1832). Budapest, 1832. 127-128 old

⁸¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (továbbiakban MNL OL) Perényi család levéltára 538, F tétel, 19.csomó. 42. altétel. 19. lap

⁸² MNL OL, P538, F tétel, 19.csomó. 42. altétel. 28.

további áldozatokat szedett, sok esetben a védőoltás sem bizonyult hatékonyak. Június 20-án harmincegy beteget jelentett. Ebben az időszakban a kaszonyi járás hegyes vidékeit nagymértékben érintette az éhínség.⁸³

Beregben a határhoz közeli területekre három felvigyázót helyeztek ki: Perekraszna, Verbiás és Szkotárszka településekre. Az itt őrt állók fizetése napi egy ezüst volt. Hivatalosan az őrhelyeket maximum egy órányi távolságra kellett volna kihelyezni. Az őrhelyekre pedig földbe vájt és befedett kunyhókat kellett készíteni. Ezzel szemben Beregben az őrhelyek távolsága nem volt teljesen megfelelő: olyan távolságra voltak egymástól, amit nem lehetett bejárni. Az őrállomások között kisebb kunyhókat emeltek, ami az erdő veszélyeivel szemben védett. Az örök felvigyázóinak jelentést kellett tenniük a határnál létrehozott veszteglőintézetek vezetőjének, akitől az utasításokat is kapták.⁸⁴

2.2 A kolera megjelenése a vármegyében

Az intézkedések ellenére az első kolerás eset 1831. június 23-án jelent meg Csetfalván Lehoczky Tivadar szerint. Június 28-ától a megyei főorvos helyét is Cserszky Antal vette át, június 30-tól Nagylónyától kezdve a Tisza folyása mentén kellett megvizsgálnia a lakosok állapotát és erről jelentést kellett tennie a kiküldöttség számára. A gyanús és a fertőzött házakat felvigyázat alá helyeztette, de a Lónyán, Kerecsen, Ugonyán és Tarpán azonosított betegeket még nem jelentette a kiküldöttségnek.⁸⁵ Bereg vármegye királyi biztosa Szerentsy István volt.

Annak érdekében, hogy a visszaéléseket elkerüljék és a rend fenntartása biztos legyen az egyes településekre biztosokat neveztek ki. Váriban például Mészáros Józsefet, Badalóba Balogh Dánielt, Tarpán a település bíróját, ilyen pozícióba kerülhettek még helyi papok például Ugornyán vagy Mátyuson. Feladatkörük az elzárt helyiségek problémáiról és körülményeiről való tudósítás, a füstölő hordóknál a levelezés átvétele és átadása voltak. A falvak között ugyanis a kommunikáció megkönnyítése érdekében a határokon füstölő hordókat hoztak létre. Ezek a hordók Csetfalvánál kerültek kihelyezésre Csetfalva Vári és Halábor között, Badalónál Tivadar, Badaló, Tarpa és Gulács között, Ugornyánál Jánd, Gergelyi és Gulács között, Kerecsennél pedig Mátyus Nagy- és Kislóny között.⁸⁶

Buday Károly június 27-én a kiküldöttséghez intézett levelében Csetfalváról tudósított. Ekkora az itt veszteglő hajósok száma hét-nyolcszáz fő volt. Jelen volt köztük a szökés, tíz személy életét veszítette, nyolc pedig éppen betegeskedett. Jelentette továbbá, hogy Csetfalván a halálos esetek

⁸³ CSERSZKY Antal: A kolera Bereg vármegyében. i.m. 130.

⁸⁴ KTÁL F.10, Op.2, Od.zb.1317. 11. lap

⁸⁵ CSERSZKY Antal: A kolera Bereg vármegyében. i.m. 132-133.

⁸⁶ KTÁL F.10, Op.2, Od.zb.1390. 96/b lap

száma kettő és hogy ezen felül nincs megbetegedett a községben. Összeírást küldött a falu lakosainak létszámáról és tudatta, hogy három seborvos és egy orvos áll a falu szolgálatára.⁸⁷

A nádor rendelete alapján június 27-29 között Bereg vármegye Máramarossal, Ugocsával és Szatmárral egyetemben szoros elzárás alá került. A rendelet legfőbb célja az volt, hogy a betegség ne kerülhessen át a fertőzött vármegyékből Beregre és Szatmárra. Ennek a királyi biztos nem látta értelmét, hiszen inkább azt tartotta észszerűnek, hogy Bereg és Szatmár megyékből akadályozzák meg a betegség átterjedését Máramarosba és Ugocsába. Ezért Perényi a Csetfalva és Vári őrzésére kirendelt két egységet Máramaros vármegye határszélére rendelte át. Bereg vármegyében a Tisza menti települések lezárását és ezzel együtt a megvédését nem tartotta teljes mértékben megvalósíthatónak.⁸⁸

Július 2-án Beregvégardóban Szakács Ferencnél és Onoka Ferencnél kolerát állapítottak meg. Mindkettőjük jellemző tünet volt a végtagok hidegsége, a pulzus gyengesége. Onoka Ferenc megbetegedéséről és Szakács Ferenc halálesetéről is jelentést adott a kiküldöttségnek Cserszky Antal. A betegnél a következő tüneteket jegyezte fel: nagy erőtlenység, a fej és a köldök körüli metsző fájdalom, vizes nyálkás gyakori székelés, hányás, szomjúság, gyenge pulzus.⁸⁹ Július 4-én a kolera elérte Beregszászt, 5-én már három halálos áldozat volt és egy koleragyánús hajdú. Ennek okán a kiküldöttség még aznap elhagyta Beregszászt és Nelipina helységébe tette át székhelyét.⁹⁰ Tiszaújlakon közel 1400 főnyi munka nélküli tutajost helyeztek vesztegzár alá annak érdekében, hogy megakadályozzák a járvány tovább terjedését. A helyszínre orvosokat hívtak és elrendelték, hogy hozzanak létre veszteglőházat, ami egyben karanténhatárként is szolgált.⁹¹ Július 7-én Tiszaújlakon Újhegyi József biztos jelentése szerint a Tisza partján épülő veszteglőház négy osztályból állt, melyekben százkilenc, százhuszonöt, százharminchárom és hatvankettő ember volt elhelyezve.⁹²

Augusztus 12-re 21 helységet sújtott a megbetegedés 137 esettel. Ezeknél a halálozási arány 76 volt, 41 a gyógyult esetek száma és 20 szorult további ápolásra. 1931. augusztus 26-ig 42 helységben 729 kóreset: 184 gyógyult, 379 halott és 166 további ápolás alatt állt. Június 23-tól december 20-ig 85 helységben 1267 megbetegedettet regisztráltak, akik közül 472 meggyógyult, 662 halott és 133 ápolás alatt álló volt. Ekkor 48 helységben megszűnt a kolerajárvány.⁹³

A járvány idején több orvos neve is megemlíthető Bereg vármegyéhez kapcsolódóan. 1831-től Sztankó János volt a vármegye főorvosa. 1831-ben Bilkén szolgált Marton Pál chirurgusként (az orvosnál alacsonyabb képesítésű okleveles sebész, aki különböző sebek kezelésével, érvágással,

⁸⁷ KTÁL F.10, Op.2, Od.zb.1390. 94, 65/a lap

⁸⁸ MNL OL, P538, F tétel, 19.csomó, 42. altétel 319. lap

⁸⁹ CSERSZKY Antal: A kolera Bereg vármegyében. i.m. 134-135.

⁹⁰ U.o., 136.

⁹¹ DANCS György: Az 1831-es kolerajárvány és Perényi szerepe az ellene folyó harcban. i.m. 255.

⁹² MNL OL, P538, F tétel, 18.csomó, 42. altétel. 118. lap

⁹³ LEHOCZKY Tivadar: Bereg vármegye monográphiája. Ungvár, 1881. 171.

foghúzással stb. hivatászszerűen foglalkozott; seborvos; felcser.) Bugát Pál „medicus diregens” volt az a Perényi Zsigmond mellé kirendelt orvos, aki az első hivatalosan kolerában elhunyt beteget Rakovszki Constantin máramarosi tutajkormányos holttestét vizsgálta és azonosította Tiszaújlakon 1831. június 13-án.⁹⁴ Valencsik Márton volt az első sebész a vármegyében, aki egy Beregvégardóban a kolerában meghalt férfi holttestét felboncolta a betegség jelei után kutatva. Az orvos a Tiszavidéken beteglátogatásokat és gyógyítást végzett a kolerás eseteknél. A járványhelyzet kezdetén a megyében egy főorvos és öt sebészorvos tevékenykedett, amit a vármegye vezetés kevésnek ítélt, ezért kérték a királyi biztost, hogy járjon közbe a Helytartótanácsnál annak érdekében, hogy többször látogassa meg őket orvos. A Galíciával határos északi részen két, a déli részen egy seborvosnak látták szükségességét. Cserszky Antal látta el Munkácsot és a közeli helyiségeket, Sztankó János pedig a déli területeket.⁹⁵

Az orvosoknak, az alattuk lévő seborvosokkal együtt kötelező volt a körzetük alá rendelt területen tartózkodniuk. Amennyiben a körülmények megengedték, és ha a betegek száma jelentősen megnőtt volna, akkor minden nagyobb helységben kórházat kellett felállítani, amelyekben a betegekre való felvigyázás és a gyógyítás célirányosabban kivitelezhető. A kórházakba a betegek felvételét nem tették kötelezővé. Azt a házat, amelyikben lakott szoros elzárás és őrizet alá kellett venni. A ház a lakóinak eltartásáról és azoknak a mezőgazdasági munkavégzéséről gondoskodni kellett. Tehát az orvosi segítségnyújtást erőszakkal nem lehetett kivitelezni.⁹⁶

1831. július 8-án Szolyváról Lónyay János, Bereg vármegye első alispánja Beregszász város egyházi előjáróinak kiadott rendelkezésében a lakosság összegyűlését is megtiltotta, így az istentiszteleti alkalmak megtartását is korlátozták. Istentiszteletek alatt nem lehetett a lakosságot beengedni a templomba csak elszórtan hallgathatták az istentiszteletet kívülről. A felvidéki járásban a magyarul nem beszélő ruszin lakosság körében fontos szerep jutott a görögkatolikus egyháznak, ugyanis a rendeleteket és utasításokat orosz nyelvre fordítva, rajtuk keresztül tájékoztatták a lakosságot. Magyarországon a járvány északkeletről délnyugati irányban terjedt.

Beregszászban a kolera idején Sztankó János teljesített szolgálatot. Felesége Josthy Anna leveleiből képet kapunk arról, hogyan zajlott az orvos tevékenysége. Az orvos házról házra járt, hogy ellenőrizze a betegek állapotát. A levélből tudjuk, hogy ellenintézkedésként kíséreltek meg együtt füstölni magukat és fürdenek. A halottakat a chirurgusok boncolták. A gyanús eseteket meleg vízben fürdették és kámfor spiritusszal dörzsölték be azért, hogy megakadályozzák az elkénesedést.⁹⁷

⁹⁴ SZÁLLÁSI Árpád: Az 1831-es kolera év-Esztergom vármegyében, Budapest, 1964. 315.

⁹⁵ DANCS György: Északkelet-Magyarország története 1790-től 1914-ig: A nemzeti ébredés kezdetétől a reformkor végéig. i.m. 253.

⁹⁶ CSERSZKY Antal: A kolera Bereg vármegyében. i.m. 144.-145.

⁹⁷ Bereg megyei orvosok, gyógyszerészek és más egészségügyiek névtára. Összeállította: BENDA Mária – FEDINECZ Sándor – Kállai Gyuláné POLÓNYI Margit. i.m. 8.

Augusztus 2-án Ugocsa vármegye tájékoztatására, miszerint ott egyre csökkent a járvány terjedése a beregi kiküldöttség arról tájékoztatott, hogy ez Beregben sajnos nem mondható el, a betegek száma egyre csak növekedett.⁹⁸ 1831. augusztus 10-én tartott Bereg vármegyei gyűlésen a királyi biztos előterjesztette, hogy minden helységnek a végére őrt kell állítani éjjelre és nappalra is. Az utazókat, ha gyanús helyről vagy passzus nélkül érkeztek azonnal a legközelebbi tisztviselőhöz kellett vezetni, ezután húsz napi vesztegzárra kellett őket kötelezni. A koldulást teljes mértékben betiltották, a koldusokat a helységnek saját költségén kellett ellátnia. Azokat a településeket, ahol felütötte fejét a járvány, le kellett zárni, az ilyen helyiségek szegény lakosainak az ararialis pénztárból vásárolt kenyérral és a további szükséges élelmiszerekkel a helység köteles volt ellátni. A rendelet alapján a földeket, a réteket és a szőlőket a lezárás ideje alatt a helység lakosainak kellett megművelnie. A betegek ellátására az operacionális pénztárból betegápolókat kellett fogadni, hasonlóan a temetésben segédkező embereknél is. Ezeket a személyeket munkájuk befejezése után húsz napi veszteglésre ítélték. Azokon a településeken pedig ahol a betegszám indokolta az operacionális pénztárból a leggazdaságosabb módon ispotályokat kellett létrehozni. Ilyen volt Beregszászvégardóban, de Beregszász, Munkács és Tarpa városokban is tervezték. A települések között a szabad járást csak az alispán és a szolgabírók által kiadott passzussal engedélyezték.⁹⁹

Bereg megyében a megbetegedések száma kevesebb Magyarország többi megyéjéhez hasonlítva. A veszélyeztetett megyékhez képest Beregben kevesebb volt az esetek száma. Csongrád vármegyében például július 22-re 7055 a megbetegedettek száma, amiből 2631 esetben történt elhalálozás. Ezzel szemben Beregben 1031 a megbetegedettek száma és 680 esetben történt halálozás.

Cserszky Antal június 8-án a kiküldöttségnek tett jelentése alapján Munkácson Nemes Várady József hatvanhét éves csizmadia július 2-án meghalt, 4-én pedig el is temették „eltakarították”. Felesége szintén megbetegedett és július 8-án meghalt. Az orvos elrendelte a házak elzárását és a holttestek eltakarítását. Július 10-én Munkács hat tizedében nem volt kolerás beteg. Várady házát elzárták és örökkel vették körül, az itt lakó és a beteggel találkozó személyek is el voltak különítve. Az orvos megállapítása alapján a gyanús házak elzárásán kívül nem volt szükség szigorúbb szabályozásokra, mindaddig, míg a kolera biztos megállapítása meg nem történik. Ennek ellenére a két hirtelen haláleset miatt július 10-én teljesen lezárták a várost. Ez a leírás szerint egy ostromra készüléshöz hasonlított: árkokat ástak, öröket állítottak, a gyanús házakat elzárták, a személyeket pedig elkülönítették, füstöléseket hajtottak végre. Ezeket az intézkedéseket az orvos közbenjárására annak a megállapításnak okán, hogy Munkácsra nem ragály által került be a kolera, feloldották július 13-án az 596-os rendelettel. Július 8. és 22. között nem volt kolerás megbetegedés. Július 23-án egy

⁹⁸ MNL OL, P538, F tétel, 18.csomó, 42. altétel., 286. lap

⁹⁹ KTÁL F.10, OP.2, Od.zb.1390. 104. lap

utcában két ember is megbetegedett, akik boncolásán a kolerát még nem látott orvosok kételkedtek a betegség meglétében.¹⁰⁰

A kolerába összesen megbetegedettek száma Munkácson júliusban tizenhárom, augusztusban tizennyolc, szeptemberben tizenhét, októberben négy, novemberben öt volt, így összesen ötvenhét halálesetet tartottak számon. Ebből nem kaptak orvosi segítséget huszonöten, a későn jelentett betegek száma hat volt, már halottan összesen négy főt találtak. Így összesen huszonkét meghalt személy volt, akik nem kaptak orvosi segítségnyújtást. Az orvos megjegyzi, hogy az elhalálozások száma elsősorban a kiszolgáltatottságnak és az orvosi ápolás hiányának, a szófogadatlanságnak, az orvosságoktól való szándékos távolmaradásnak, az orvosok iránti bizalmatlanságnak az eredménye. Csak ott érhetek el sikert, ahol gyorsan beavatkozásra került sor.¹⁰¹ A járvány idején a példamutatás egyik fontos példája történt meg Munkácson: a központi kiküldöttség egyik tagjának az első alispánnak az egyik katonája megbetegedett kolerában. A beteg erős hasmenéssel küszködött és a megkettőzött orvosi segítségnyújtás ellenére is szeptember 5-én elhunyt. Az alispán nem csupán a katona használati tárgyainak és ruháinak megsemmisítését, hanem a saját házának két órallóval tíz napig tartó elzárással is példát akart mutatni, be akarta tartani a szükséges előírásokat. A város lakóira ez nagy hatással volt. Az általános és részleges elzárásokat is igazították a betegség terjedéséhez, a kapukra fekete keresztet tettek fel, mikor teljesen enyhült a helyzet, akkor eltörölték azokat.

A Helytartótanács 1831. szeptember 2-án kiadott rendelete értelmében a vármegyékben megszüntették a királyi biztosok munkáját az elzárásokkal kapcsolatban. A lakosságról történő gondoskodás a törvényhatóságok feladatává vált. A rendelkezés szerint a betegséggel való küzdelem következő lépését a megye költségén létrehozott kórházak jelentették volna, ez különösen nagy segítséget jelenthetett a szegényebb néprétegek számára. Utasításba adták, hogy a gyógyítás módjait tanítsák meg a lakosság számára és a papok is kapjanak erről tájékoztatást. Ennek megvalósítására jelentkezés alapján betegápolókat választottak ki a lakosok közül, akiknek fizetését a vármegye kellett, hogy megoldja. Perényi azt javasolta, hogy amíg a kolera teljesen el nem tűnik tartsák fent az egészségügyi rendelkezéseket. Ekkora már sem Erdély, sem pedig Galícia felől nem voltak veszteglőhelyek. A határon áthajtandó marhákat így nem ítélték veszteglésre. A Galíciából beutazókra továbbra is érvényes volt, hogy csak a Galíciai Főkormányzók és a kerületi kapitányság által kiadott útlevelel és orvosi igazolással utazhattak. Mivel a veszteglők már nem álltak, az ilyen okmányok nélkül közlekedőket az utazó költségén vissza kellett kísérni a határon túlra¹⁰²

¹⁰⁰ CSERSZKY Antal: A kolera Bereg vármegyében. i.m. 137-139.

¹⁰¹ U.o., 146-147.

¹⁰² MNL OL, P538, F tétel, 21.csomó, 42. altétel. 262-268. lap

2.3 Társadalmi hatások, az élelmezés kérdése

Az 1831-es évben az áradások és a szárazság miatt a megye lakosainak megélhetése kétséges volt, ebből adódóan pedig az adózás kérdése is megoldatlanul állt. A déli területek lakosainak más megyékből kellett gabonát szerezniük. Ezért a megye kéréssel élt a királyi biztoshoz annak érdekében, hogy a kordonok őrzésére kirendelt egyének fizetésében vállaljon részt, mivel azáltal, hogy az ország határait őrizték nem csak a megye, de az egész Magyarország, sőt a Monarchia határát is védték. Ennek okán az itt szolgálatot teljesítőket úgy kell kezelni, mint azokat, akik Galíciában őrizték a határokat. A megye elismerte, hogy önként képtelen a költségvetésben keletkezett hézagokat betömni, kérte a királyi biztostól a segítséget a kifizetések megoldására.¹⁰³

A vészbizottság szigorú intézkedéseket kellett életbe léptessen, mivel a járvány nagy rémületet okozott a társadalom különböző részeiben. Július 2-án például Morvay szolgabíró Bökényből arról tudósított, hogy voltak olyanok, akiket erőszakkal kellett bevinni a betegházakba. A velük szembeni fellépést a vészhelyzet elmúlása utánra időzítették.¹⁰⁴ Az emberek félve a járvány hatásaitól a járványos időszak elején még a közelébe sem mentek annak, aki érintett volt. Az elhunytakkal szemben szintén jelen volt ez a fajta hozzáállás, a holttesteket kampón vonszolták ki a temetőbe. Azokat a házakat, ahol felütötte fejét a kolera kiürítették és lezárták, az ablakokat hosszú idő után egy rúddal törték be és így szellőztették 24 óráig. Beregből tilos volt a szarvasmarha és a széna kivitele a marhavész miatt. Azoknak a házaknak a lakóit, akik az elzárás miatt élelmiszer és gyógyszerhiányban szenvedtek a pestisnél alkalmazott módon kellett ellátni. Az orvosoknak mielőtt egyik házból a másikba átmentek le kellett cserélni ruháikat és testüket át kellett mosniuk ecetes vízzel.¹⁰⁵

A városok és a falvak próbálták elkerülni a lezárásokat, ez pedig nagyban befolyásolni tudta a diagnózisok felállítását, a kolera megállapítását. A koleragyanús eseteket próbálták eltitkolni, mással magyarázni, ebben szerepet játszott az is, hogy az orvoshiánynak köszönhetően szakképzetlen egyének, falusi bírák, bábák, borbélyok, papok és kuruzslók is diagnosztizáltak.¹⁰⁶ Erre látunk példákat Bereg vármegyéből is: Munkácson Cserszky Antal a kolerát még nem látott orvosokkal szemben két betegnél a halál okaként kolerát állapított meg. Erre válaszul a nép körében elégedetlenség jelent meg az orvossal és a kolerát meggátolni akaró intézkedésekkel szemben. Mikor azonban kiderült a kolera valós megléte az indulatok is csillapodtak.¹⁰⁷

A kolera elleni védekezés és később a lezárások ideje alatt is meghatározó kérdésként volt jelen az élelmezés. Úgy gondolták, hogy a kolera könnyebben terjedt az éhező, nehéz körülmények

¹⁰³ KTÁL F.10, Op.2, Od.zb.1390. 8-12. lapok

¹⁰⁴ MNL OL, P538, F tétel, 18.csomó, 42. altétel., 72. lap

¹⁰⁵ KTÁL F.10, Op.2, Od.zb.1391. 24-29. lap

¹⁰⁶ TILKOVSKY Lóránt: „Falú végén a vasvilla”. i.m. 29.

¹⁰⁷ CSERSZKY Antal: A kolera Bereg vármegyében. i.m. 142.

között élők körében, ennek megakadályozása érdekében a főorvos javaslatára élelmiszer ellátmányt kellett a megyének vásárolnia és ezt eljuttatnia azoknak, akiknek szüksége volt rá. Azt, hogy élelmiszert biztosítsanak az erre rászorulóknak kolera elleni védekezési tényezőként tartották számon. Ezért a Munkácsi Görög Egyesült megyepüspököt megkérték, hogy oldozza fel a híveket a böjt alól. Ezen kívül kérték az egyházat, hogy terjesszék a hívek körében a gyógyszerek használatának ösztönzését.¹⁰⁸ Annak érdekében, hogy megkönnyítsék az utasítások eljuttatását az oroszajkú népeességhez is, az utasításokat lefordították orosz nyelvre és ezeket szétküldték a görögkatolikus esperességeknek. A tájékoztatás szempontjából fontos volt, hogy mindenkire a számára megfelelő módon jussanak el az utasítások. Innen jutott el az orosz nyelvű papokhoz, akik továbbítani tudták a közösségek felé. Ilyen fordításból kapott Munkács, Borzsova, Alsóverecke és Jánosi község.¹⁰⁹

A királyi biztos által az alispánnak kiadott a kolera megelőzését célzó 1831. január 14-i utasítások között helyet kapott, hogy annak érdekében, hogy az éhezést meggátolják még abban az esetben is, ha egy község lezárás alá kerülne össze kell írni akár egyes családokra lebontva, akár összességében egy-egy község tartalékát.¹¹⁰ Ezekből az összeírásokból kitűnik, hogy egy-egy településen széles körben mozogtak a megtakarítások mértékei. Mindezek ellenére miután Csetfalván és Váriban kitört a kolera a lakosságnak csak néhány napra elég élelme volt. Ezeken a településeken a tehetősebb családokat felszólították, hogy későbbi visszatérítés mellett adjanak kölcsönt a kevésbé tehetőseknek. A beszámolók szerint a települések szegényebb lakossága éretlen gyümölcsökkel egészítette ki az étkezéseit.¹¹¹

A lezárások hatására bekövetkezett éhínség tovább gyengítette a lakosságot, a megbetegedések egy részét, a betegek elmondása szerint is az éhség és a rossz minőségű élelmiszer okozta.¹¹² További kritikus tényezőt jelentett még az élelmezés kérdésében az, hogy a hegyvidéken élők a vesztegzárak miatt nem mehettek le az Alföldre napszámba, így az ő megélhetésük még ingatagabbá vált. A kordonok meggátolták a rossz mezőgazdasági adottságú térségekben, hogy az ott élő lakosság lemelessen az Alföldre elvégezni az önfenntartásukhoz feltétlenül szükséges, évenkénti rendszerességgel végzett aratómunkát. Ennek eredményeként elterjedt, hogy az urak célja a lezárásokkal ezen népréteg kiirtása volt. A főként szláv népeesség körében megjelent a cár és az oroszok segítségével való reménykedés gondolata.¹¹³

A veszteglés ideje alatt is fontos kérdésként jelent meg az élelmezés, mely a polgári biztosok feladata volt. Egy ember egy nap fél font húst, harmadfél font kenyeret és nyolcad icce égetett vagy

¹⁰⁸ KTÁL F.10, Op.2, Od.zb.1390. 1. lap

¹⁰⁹ KTÁL F.10, Op.2, Od.zb.1323. 5. lap

¹¹⁰ KTÁL F.10, Op.2, Od.zb.1390. 8-12. lapok

¹¹¹ KTÁL F.10, Op.2, Od.zb.1390. 90/a. lap

¹¹² CSERSZKY Antal: A kolera Bereg vármegyében. i.m. 131.

¹¹³ GERGELY András: 19. századi magyar történelem. i.m. 203.

helyette egy meszely bort kapott.¹¹⁴ A lezárás alá kerültek élelmezésében Munkácson részt vett a városi tanács is, naponta két pohár pálinkát, fél font tehénhúst és két font kenyeret visszafizetés terhe nélkül szétosztott.¹¹⁵

2.4 A közösségi érintkezés és az utazás

Szigorúan szabályozták a közösségi érintkezés alkalmait. A legjobban fenyegetett területeken időlegesen betiltották a piacozást, beszüntették és szabályozták a vásárokat, melyeket megtartását Munkácson és Beregszászon kívüli szabad területeken rostellumok felállításával biztosok felügyelete mellett lehetett lebonyolítani.¹¹⁶ Bezárták a kocsmákat, betiltották a cigányzenét, a nyilvános mulatozást. A családfő feladatává tették a koleragyanús esetek bejelentését. A templomi összejöveteleket is szabályozták: a pap nem adhatta át pusztá kézzel az ostyát, megtiltották az egy kehelyből történő úrvacsora-osztást.¹¹⁷

Országos szinten szabályozták a temetkezés módját, megtiltották a nyitott koporsóból történő ravatalozást, a temetéseken való tömeges részvételt és előírták a sírgödrök mélységét. Ebben szerepet játszott Mária Terézia 1777. szeptember 2-i rendelete a temetkezésről, melyben megtiltotta a templomkertbe való temetkezést és elrendelte, hogy a temetőket a települések szélén kellett létrehozni. Országos szinten hoztak létre koleratemetőket, Abonyban például a város északi részén egy üresen álló pajtát jelöltek ki kolerakórháznak, ami mellé az úr egy-egy darab földet adott temetőnek a reformátusok és a katolikusok számára. Ilyen temetőkről Bereg vármegyében azonban nincs tudomás.¹¹⁸

Az utasítások alapján Bereg vármegyében a temetéseket úgy kellett levezetni, hogy a sírásók minél kevésbé kerüljenek kontaktusba a holttesttel. A temetőt, a főorvos által meghatározott területen, még a kordonon belül kellett létesíteni és árokkal körbe kellett venni. A sírgödrök mélységét egy ölben határozták meg. Elrendelték, hogy a hit béli különbségek ellenére, minden kolerában elhunytat egy temetőbe kell temetni. A temetést minden pompa és résztvevő nélkül kellett megtartani, sem a pap, sem rokonok nem vehettek részt rajta. A sírásókat az orvosnak kellett megneveznie, ha a sírásók nem érte rá a sírokat azoknak a családtagok, akik együtt éltek a beteggel és azoknak, akik már felgyógyultak kellett megásniuk, gondoskodva arról, hogy mindig legyenek üres sírok. A halottat hajnalban kellett kivinni a házból. Amennyiben biztos volt, hogy a halál oka kolera a testet méz savanyúvízzel kellett leönteni, áztatni. Ha pedig minden kétséget kizáró módon

¹¹⁴ KTÁL F.10, Op.2, Od.zb.1391. 97. lap

¹¹⁵ CSERSZKY Antal: A kolera Bereg vármegyében. i.m. 142.

¹¹⁶ KTÁL F.10, Op.2, Od.zb.1390. 104. lap

¹¹⁷ KISS László: Látták, hogy jön? Védekezési kísérletek az első kolerajárvány idején Magyarországon. i.m. 86.

¹¹⁸ ZSEMLYE János: Az 1831-es kolerajárvány Abonyban, Budapest. 1983. 121.

kolera volt a halál oka a testet a pestises esetekben alkalmazottak szerint kellett eltemetni. A sírásók ruháit gyakran kellett füstölni és kezüket mészsavanyúvízzel kellett mosniuk.¹¹⁹

Egy adott községben az előjáróknak és a lakosoknak is jelenteniük kellett, ha idegennel találkoznak akár szabad területen akár egy helységen belül azért, hogy a helyieket megóvják a járványveszélytől. Ez erős ellenérzést kelthetett az idegenekkel szemben, hiszen a község lakosaiban mindenki iránt gyanú ébredhetett. Az idegeneket állataikkal és tulajdonaikkal együtt vagy a határon túlra kellett visszaküldeni, vagy a legközelebbi dögmentő intézethez kellett vezetni. Bereg vármegyében a kóborlók ellen elfogatási parancsot adtak ki, a félreeső házakat, kocsmákat gyakran ellenőrizték. Ilosvay János főszolgabíró jelentéséből kitűnik, hogy a járási székhelyen elfogtak három egyént, akik közül egynek egyáltalán nem volt útlevele, kettőnek pedig a zempléni vármegyei alispán által kiállított okmánya volt, ezeket azonban sehol nem ellenőrizték. Róluk úgy ítélték meg, hogy Lengyelországból kóborló személyek, így elzárásra kerültek. Az élelmezésükre készítettek egy 4,5 m hosszúságú rudat és ezen nyújtották be számukra az ételt.¹²⁰ Ha valakit elfogtak, Galícia vagy Bukovina felől a vármegyében, azt huszonegy napos elzárásra ítélték. Ezután pedig a bűn súlyosságától függően botütést is szabhattak ki rá. Január 14-től az ilyen egyéneket Verbiásra kellett elszállítani.¹²¹ Ez alól kivételt képeztek azok, akik rendelkeztek útlevéllel, ami igazolta, hogy egészséges, nem fertőzött területekről jöttek és csak ilyen területeken utaztak keresztül.

Ezen intézkedések betartása miatt szükség volt helyi a lakosságot ismerő strázsák kiállítására, akiknek éjjel-nappali szolgálatot kellett teljesíteniük. Megtiltották a helyi lakosoknak idegenek, akár még családtagok, rokonok esetében is behívását az otthonukba a helyi előjárók tudta és engedelmével nélkül. Az idegen területről származó haszonállatokat 14 nap után lehetett a többi közé engedni, miután előtte az állatokat gyakran át kellett hajtani vízen és levegős istállóban kellett tartani. A kutyák esetében agyonütést rendeltek el. A helységek lakóit felszólították, hogy raktározzanak be bizonyos mértékű élelmet és tűzifát azért, hogy ha esetleg elzárásra kerülne sor, ne szenvedjenek hiányt semmiben.¹²²

A veszteglés végével a seborvos megvizsgálta az egyéneket és útlevelet biztosított számukra, melyben feltüntette a veszteglés helyét és idejét, és a seborvosi vizsgálat részleteit.¹²³ A városokból kilépők passzust kaptak, amellyel csak egy meghatározott ideig maradhattak távol, a belépést idegenek számára lelkesi bizonyítványhoz köthették, amely igazolta, hogy az illető nem fertőzött területről érkezett. A kordonok működése azonban messze nem volt tökéletes. Az őrsgébe vezényelt lakosok kevesellték a napi 20 krajcáros fizetést, ellátásuk rossz volt, éheztek, ruhájuk sem volt

¹¹⁹ KTÁL F10, O2, Od.zb.1391. 24-29. lap

¹²⁰ KTÁL F10, O2, Od.zb.1390. 97/a. lap

¹²¹ KTÁL F10, O.2, Od.zb.1317. 12. lap

¹²² KTÁL F10, O2, Od.zb.1391. 32. lap

¹²³ MNL OL, P538, F tétel, 18.cs. 41. altétel. 97. lap

megfelelő, ezért aztán úgy érezhették: fokozottan ki vannak téve a koleraveszélynek. Nagy gondot okozott a korszakban már gyakori napi vagy heti ingázás kérdése is. Hasonlóképpen jártak el az útlevelekkel is, miáltal azok egy-egy hosszabb utazás végére már teljes egészében olvashatatlaná és értelmezhetetlenné is válhattak. A kordonon átvitt pénzt ecetbe mártották. A lovas futárok ugyanakkor viszonylag szabadon közlekedtek a kordon mentén, szabadon érintkeztek, pipáztak, beszélgettek a strázsákkal – a „hivatalos ember” fertőzést terjesztő szerepe nem igazán merült fel a lehetőségek között.¹²⁴ November 7-től a Galíciával határos vármegyékben a járványhelyzet előttire tértek vissza az utazási feltételek.

2.5. Veszteglőintézet, tisztítási eljárás és a posta

Amennyiben egy településen belül bárki kolera gyanús tüneteket észlelt a gazdának vagy a gazdasszonynak azonnal jelentenie kellett az előljáróknak. Abban az esetben, ha a beteg a kolerához hasonló tünetekbe belehalt volna, nem volt szabad kivinni a házból, amíg meg nem érkezett az orvos egy hideg helyiségbe, kamrába kellett helyezni a holttestet. Ilyenkor az előljáró mindaddig, amíg a jelentés után meg nem érkezett a tisztviselő, a háznál vigyázott arra, hogy a házba sem ki sem be ne menjen senki, továbbá, hogy a házból semmi se kerüljön ki. Elhalálozások esetében az előljárónak fel kellett derítenie, hogy az áldozat kikkel találkozott a halála előtt.¹²⁵

Január 14-én Perényi még nem látta idejét annak, hogy megtörténjen a teljes lezárás, azonban azt, hogy a veszteglőház helyét kijelöljék és megtörténjenek a megfelelő intézkedések fontosnak tartotta. A veszteglőintézet helyéül az alsóvercekei országútat látta megfelelőnek, veszteglőháznak egy görögkeleti parókus házát jelölték ki, mely üresen állt.

A veszteglés ideje alatt a veszteglőnek legalább két pár fehér ruhát kellett biztosítani. Ezt hetenként kétszer kellett átváltani, a ruha mosását a veszteglő maga is végezhette. A kádakban elegendő víz biztosítása is kötelező volt, amiben a veszteglőnek minden nap meg kellett mosnia az arcát, kezeit pedig naponta többször is. Erre a klórmész enyhe oldatát használták. A veszteglőnek ügyelnie kellett, nehogy megfázzon, naplemente után be kellett mennie a házba. A veszteglés utolsó napja előtt a fehér ruhák és a kapcák klórmentes mosását kellett elvégezni. Másnap az egyén a tiszta ruhát felvehette a használt ruháját pedig ki kellett kimosni, mely még a távozás előtt megszáradt, így magával tudta vinni a szabaduló. Az egyéb ruhákat az utolsó 24 órában megfüstölték. Távozás előtt a testüket is le kellett mosniuk enyhe klórmentes oldatban. A seborvos ezután megvizsgálta őket és ha rendben találta, akkor úti levelet kaptak és útra bocsátották őket.¹²⁶ A veszteglőkben jelen lévő emberekről nyilvántartást kellett vezetni. Fel kellett vezetni nevüket, életkorukat, foglalkozásaikat,

¹²⁴ KISS László: Látták, hogy jön? Védekezési kísérletek az első kolerajárvány idején Magyarországon. i.m. 83-84.

¹²⁵ KTÁL F.10, O.2, Od.zb.1391. 32. lap

¹²⁶ MNL OL, P538, F tétel, 18.cs. 41. altétel. 97. lap

lakhelyüket, azt az útvonalat, amit követtek és hogy milyen gyógyszereket és ellátást használtak rajtuk és ezeknek a költségét.¹²⁷

Komjáthy Péter Bulcsúban készítette el a füstöléshez szükséges eszközöket, ezek serpenyő, fogóolló, lyuggató és kanál voltak. Ezeket Perényi is megvizsgálta és le is tesztelte. Ezután elrendelte, hogy ezeket az eszközöket Verbiásra is el kell készíteni. A füstöléshez ként és gabonakorpát használtak. Ennek beszerzéséhez a vármegye utasítást kért a királyi biztostól.¹²⁸

A postán érkezett leveleket először átlukasztották és megfüstölték és csak ezután kerültek szétosztásra. A munkácsi vészbizottság július 31-én határozatot adott ki a levelekkel kapcsolatban, melyben előírták, hogy a postásokat külön ez esetben az oroszvégi kocsmában kellett elszállásolni a védekezés hatékonyabbá tétele miatt, akik az idegen városból érkező postát a városon kívül vehették csak át a táska forró vízzel való leöntése után. Később a vámházakban cserélték ki a postai csomagokat, ahol már negyedórányi pihentetést és szellőztetést írtak elő.¹²⁹

Azokon a leveleken, amik veszélyes helyről érkeztek és nem volt rajtuk feltüntetve, hogy át voltak füstölve, el kellett végezni a tisztítási eljárást. A kisebb leveleket nem kellett felnyitni, csak fogóval a füst fölé tartani vagy az erre a célra kialakított edénybe beletenni. A nagyobb leveleket fel kellett nyitni, tartalmukat fogóval ki kellett venni úgy, hogy a pecsét ne sérüljön. A selyem vagy gyapjúsállal összekötött levelekről az anyagokat le kellett vágni és elégetni, mivel ezek hordozhatták a betegséget. Ha a levélben bármilyen fém tárgy volt ecetes vízbe kellett mártani, ott megkeverni és visszatenni a levélbe. Mindezek után a levelet vissza kellett helyezni a borítékba, el kellett látni pecséttel és fel kellett jegyezni a borítékra, hogy megtisztították. Mindezen eseményekről a füstölést végző jegyzőkönyvet készített.¹³⁰

2.6. A települések, házak elzárása

1831. június 28-án az állandó kiküldöttség gyűlést tartott Beregszászban. Ennek értelmében a királyi biztos látva, hogy a vármegyében a Tisza menti települések voltak a leginkább érintettek a betegség által és annak a ténynek az ismeretében, hogy Lengyelországban is a nagyobb vizek mentén terjedt a kolera arra a következtetésre jutott, hogy a Tisza menti településeket kordon alá kell venni. Ahhoz azonban, hogy a rendelkezés szerint az egyes helyiségeket, ahol felüti fejét a kolera egyesével kellett elzárni több órra volt szükség, mintha az összes Tisza menti települést egyetlen határvonallal zárták volna el. Ennek a határvonalnak a felmérésére Bosky Lajost küldték ki. Az ő számításai alapján, úgy, hogy az egyik ór a másiktól ötven ölnyi távolságra helyezkedett el 685 órra lett volna szükség. A

¹²⁷ LÖFFLER Erzsébet: Az 1831-es kolerajárvány Heves és Külső-Szolnok vármegyében. Pécs-Budapest, 2021. 157.

¹²⁸ DANCS György: Az első kolerajárvány elleni védekezés kezdeti sikerei 1831 elején Északkelet-Magyarországon. i.m. 88.

¹²⁹ LEHOCZKY Tivadar: Bereg vármegye monográfiája. i.m. 170.

¹³⁰ MNL, OL, P538, F tétel, 18.cs. 41. altétel. 88. lap

határvonal őrzésére a távolabb fekvő helyiségekből kellett őroket biztosítani úgy, hogy az ne akadályozza a munkát és a mezőgazdasági termelést. Fizetésüket napi tíz ezüstben határozták meg. Az egyes kiküldöttségek döntötték el, hogy melyik helységből hány embert delegálnak. A szolgálati időt hat napban határozták meg. A polgári biztosok az örök béreit a generális perceptortól kapták meg.¹³¹

Amennyiben a kiküldött tisztviselő vagy a helyi orvos szükségét látta annak, hogy egy házat, a település egy részét vagy az egész települést elzárás alá helyezték akkor a helyi előljárónak biztosítania kellett ehhez a megfelelő eszközöket. Ennek keretében az elzárni kívánt területet vagy különböző eszközökkel és emberekkel őrzés alá vonták vagy amennyiben erre nem volt lehetőség egy árokkal körbekerítették. Az ároknak egy öl mélynek és egy öl szélesnek kellett lennie. Az elzárt területeket őrzőknek vasvillákkal, fejszékkel és botokkal kellett távol és bent tartaniuk az egyéneket és ezen kívül nem lehetett semmilyen árut kivinni onnan. Minden kisebb állatot, például repülő állatokat vagy kutyákat, amik a gyanús helyekről kiszabadultak egy betegség tüneteit produkáló egyénnek meg kellett ölnie az adott tisztviselő rendelkezései alapján. A nagyobb állatokat szintén betegséggel gyanús emberek által meg kellett fürdetni ezután egészséges emberek által ki kellett vezetni a kordonon kívülre. Ezáltal az állat befogható lett a különféle munkákra, amit a kordonon kívül végeztek, így biztosítani lehetett a munkák elvégzéséhez szükséges állatállományt. Amennyiben nem volt olyan személy, aki a kolerában szenvedőkről vagy a halottakról gondoskodni tudott volna az orvos vagy a kiküldött tisztviselő javaslatára a helyi előljárónak ki kellett jelölnie az erre alkalmas személyeket. Olyan egyéneket javasoltak, akik már vagy átestek a betegségen, kolera gyanúsok voltak vagy érintkeztek olyanokkal, akik a betegségben szenvedtek. Az elzárt helységekben a kereskedelem rostellumokon keresztül történt. A kordon egyik végét megnyitották a kiküldött tisztviselő vagy az orvos javaslatára, az előljáró felügyeletével pedig lezajlott az áruk cseréje. Az előljáróknak ki kellett jelölniük minden ezerből vagy az egymástól távolabb fekvő házakból öt házanként egy józan erkölcsű és alkalmas felvigyázót. Az ő feladatuk volt, minden nap kétszer a házakat véletlenül meglátogatni, a ház lakóit a ház elé kihívni és megvizsgálni, melyek azok a házak, ahol esetleg fellép a megbetegedés gyanúja. Ellenőrizték továbbá azt is, hogy a házakban nem bujkált-e idegen vagy nem találhatóak-e meg ott fertőzött helyekről elkerült áruk. Erről jelentést kellett tenniük a felvigyázónak, aki, ha szükségesnek látta további lépéseket rendelt el.¹³²

Ezeket az intézkedéseket a gyakorlatban is látni lehetett Vári és Csetfalva esetében. Az itt lévő orvosi kirendeltség szükségesnek látta, hogy az őrt állókat kiegészítsék a polgári lakossággal és a katonasággal. A településeken őroket állítottak fel éjjelre és nappalra is, akik senkit nem engedtek át hiteles engedély nélkül. Az átkelőket a tisztviselőkhöz kísérték. A kocsmárosoknak a nem fertőzött

¹³¹ KTÁL F.10, O.2, Od.zb.139. 95/a-b, 96/b. lapok

¹³² KTÁL F10, Od.zb.1394. 64. lap

falvakban listát kellett vezetniük arról, hogy ki honnan érkezett, meddig kívánt maradni, illetve mi célból érkezett, volt-e útlevele és ha igen, azt hol adták ki. Erről jelentést tettek a szolgabírónak.¹³³

Utasítást kaptak a vármegye előljárói arra az esetre is, ha egy település szomszédságában jelent volna meg a megbetegedés. Ilyen esetekben a szomszédos helyiségekből öröket kellett állítani a kordonokhoz, akiket az előljáró nevezett ki. A fertőzött területekről a szomszédba került szarvasmarhákat füstölés után az előljáró által kellett egyenlően szétosztani a helység lakosai között. Vigyázniuk kellett az előljáróknak arra, hogy a kordonnal lezárt részre ne juthasson be senki és onnan senki se jöhessen ki. Amennyiben ez mégis megtörtént az öröknek vissza kellett kísérniük azt, aki áttörte a kordont, úgy, hogy nem értek hozzá. Amennyiben az átszökött egyén kolera gyanús volt, úgy azt a házat, melynek lakóival kapcsolatba került szintén gyanúsként kellett kezelni.¹³⁴

2.7 Népi gyógyászat és orvosok viszonya

A lakosság körében nagy idegenkedés élt az orvosok és a gyógyszerészek iránt: a járvány idején pl. gyakran a karhatalommal kellett utasításaik végrehajtására kényszeríteni a parasztokat.¹³⁵ A felvidéki járásban különösen erős ellenszenv, rossz megítélés élt az orvosokkal és a gyógyszerekkel szemben.¹³⁶

Az orvosokhoz való negatív hozzáállásnak számos példája jelent meg. 1831. augusztus 15-én Rákos helységében két gyanús haláleset megvizsgálására küldték ki Cserszky Antalt, a mellé rendelt megyei esküdttel együtt. Itt a közösség vezetőjét, a falusi kis-bírót az orvos megkérte, hogy a ház mellett az udvaron lévő almafáról almahéjjal történő füstölést végezzen, de ezt a bíró nem teljesítette mivel mindenhol csak az hallatszott, hogy nem kell füstölni, mert a füstölés ártalmas. Az orvos nem akart kényszert alkalmazni, ezért a házba füstölés nélkül ment be. Leírt még egy különleges, babonás megközelítést a halálozásokkal kapcsolatban, amely Bereg megyében is megtalálható volt. A nép a hirtelen halálozás okát a testbe visszatért öldöklő léleknek tulajdonította, azoknál, akik még életükben babonáskodásaikról voltak ismertek. Az ilyen embereket a kiásták sírjaikból, összedarabolták és a fejét a lába közé, a testet négy nyüstös zsákba tették és azt bekötve tették vissza a koporsóba. Hasonló esetről tudunk Volócon, a galíciai határ közelében.¹³⁷

A koleraát vaskos feldagadt koldusnak képelték, aki a hátán két patkó alakú jegyet hordott. A kolera és egyéb ragályos betegségek idején minden házfő egy kis rongy babuskát akasztott az ajtófélfára, abban bízva, hogy ez megvédi a házat a veszélytől. A betegség gyógyítása során gyakran

¹³³ KTÁL F10, Od.zb.1390. 90/b lap

¹³⁴ KTÁL F10, Od.zb.1394, 64.

¹³⁵ GERGELY András: A 19. századi magyar történelem. i.m. 60.

¹³⁶ DANCS György: Északkelet-Magyarország története 1790-től 1914-ig: A nemzeti ébredés kezdetétől a reformkor végéig, 253.

¹³⁷ CSERSZKY Antal: A kolera Bereg vármegyében. i.m. 147-148

alkalmazták a népi gyógyítás különböző eszközeit. Ennek egyik oka volt, hogy sok településen volt hiány az orvosokból, másrészt, az, hogy fogyott az orvosokba vetett bizalom. Alkalmaztak többek között ecetbe áztatott fokhagymát, amivel a beteg testét dörzsölték be, majd betakarták és forró téglákkal próbálták melegen tartani vagy kámforos pálinkát itattak velük.¹³⁸

2.8 Gazdasági kérdések

Az 1831. január 24-i tanácskozás alapján elrendelték, hogy árut csak akkor lehetett beszállítani az országba, ha az olyan területről jött, ami nem fertőzött és ezt igazolni is tudták, továbbá, ha nem járvány által fertőzött helyen készült. Felmerült annak a kérdése, hogy a Galíciába utazóknak útlevél szükséges több vármegye részéről is. Ez a szőlőrendelésre rossz hatással lehetett, továbbá felmerült problémaként az élelmiszerellátottság kérdése is. Egy 1831. augusztus 7-i levélben a Feketeardó lakosság panaszt tett arról, hogy szőlő ültetvényeiket nem tudják megfelelően gondozni. Ez nem csak az adózó nép, de a nemesség körében is jelen lévő probléma volt.¹³⁹ Ugyanis az ország ezen a felén rossz volt az élelmiszerellátottság és a 24 órás útlevél az élelmiszer beszerzésére kevésnek bizonyult.¹⁴⁰ A vármegyei kiküldöttség félt attól, hogy a használt ruhák eladása által a zsidó kereskedők behurcolják a vármegyébe a kolerát. Ennek megelőzése érdekében kérték, hogy tiltsák meg a beutazásukat még úgy is, ha van érvényes útlevelük. Erre válaszul a királyi biztos jelezte, hogy kolerával sújtott területekről érkezőknek nem adnak útlevelet.

Bereg megyében jelentős félelem volt jelen a kolerától ugyanis Máramarossal egyetemben ez a terület volt legközelebb a kolera megjelenéséhez. Ez a gazdasági helyzetre is kihatott. Kétkeltek abban, hogy a megyéből kiszállításra kerülő termékekből eladásából származó pénz kevesebb lenne, mint a veszteglőintézetek fenntartásának költségei. Az 1830-tól pusztító marhadögvészéből következően már a kereskedelem fontos részét képező szarvasmarha hajtás, a gyapjú és a nyersbőr behozatala meg volt tiltva. Úgy gondolták, hogy a jövedelem túl kicsi ahhoz, hogy járványveszélyt kockáztassanak miatta. A királyi biztos azonban ezzel az elképzeléssel nem értett egyet és kijelentette, hogy az előző tapasztalatok alapján a vereckei határt nyitva kell hagyni.¹⁴¹

Természetesen a vesztegzár rendkívül megnehezítette a mindennapi életet, és komoly gazdasági kihatása is volt. Az elzárások miatt a mezőgazdasági munkák is veszélybe kerültek. Mind az ezzel foglalkozók, mind a termények szabad útját korlátozták. Nehézzé vagy éppen lehetetlenné vált a földek művelése, beszűkült az árucserlehetősége.¹⁴² A már említett Buday Károly jelentéséből kitűnik, hogy a főszolgabíró utasítást kért arról, hogy ki művelje meg a lakosok kukoricáját. A királyi

¹³⁸ LÖFFLER Erzsébet: Az 1831-es kolerajárvány Heves és Külső-Szolnok vármegyében. i.m. 149.

¹³⁹ MNL OL, P538, F. tétel, 43. altétel, 22. csomó., 44.

¹⁴⁰ KTÁL F10, Od.zb.1390,15. 18. lap

¹⁴¹ KTÁL F.10, Od.zb.1390. 21–23. lapok

¹⁴² KISS László: Látták, hogy jön? Védekezési kísérletek az első kolerajárvány idején Magyarországon. i.m. 86.

biztos rendelete szerint a közel lévő nem zárt helyiségek kellett megművelniük a csetfalvaiak földjeit.¹⁴³ Miután Borzsován és Váriban is elkezdődött a járvány a települések földjeinek megművelésére és szükség esetén a betakarításra Kovászó, Jánosi, Kígyós, Ardó, Balazsér, Homok és Déda falvak lakosai voltak kirendelve. A mesteremberek hiába dolgoztak nem volt kinek eladni termékeiket ugyanis elmaradtak az országos vásárok, ennek következtében el kellett bocsátaniuk inasaikat. A parasztok nem tudták betakarítani a terméseket és megművelni a szőlőiket, mert nem hagyhatták el lakóhelyeiket, azok, akik kiszöktek pedig nem térhettek vissza.¹⁴⁴ A mezőgazdaságban helyrehozhatatlan károkat okozott az elzárás alá került földek kiesése. Az egészségügyi biztosok azonban azt megengedték az elzáró intézkedésekkel szembe menve, hogy a földesúr a majorsági jobbágyságot kiküldhesse robotolni, továbbá, hogy az elzárt jobbágytelkekről is begyűjthessék a kilenced kévét.¹⁴⁵

A só szállításának kérdése fontos szerepet játszott a kolera elleni védekezés folyamatában is, ahogy ezt a Királyi Helytartótanács rendelkezéséből megtudjuk. Máramarost, mivel ez volt a fertőzött területekhez a legközelebbi vármegye lezárták, így az itt lévő sóbányák bezárásának kérdése is felmerült. Ugocsa vármegyében ez időben marhadögvész pusztított, aminek okán innen sem tudtak megfelelő mennyiségű sót szállítani. Ennek eredményeként egy fél évre sem elegendő só tudott kiszállításra kerülni. A társadalom tartott a sóbányák bezárásától. A Helytartótanács felé jelen van annak az igénye, hogy a só fuvarozása, a szarvasmarhákkal való érintkezés és a szénahordás legyen megengedett. Máramarosban a só szállítást minden olyan lakosnak és nemesnek megengedjék, akinek volt a szállításra alkalmas állata.¹⁴⁶ Szeptember 1-én a királyi biztos felszólította Bereg vármegyét, hogy Bustyaházáról harminc ezer mázsa sót Tiszaújlakra, tíz ezer mázsa sót pedig Munkácsra szállítsanak el a vármegye lakosai szeptember 16. és október 1. között, mivel a Helytartótanács parancsa szerint Máramarosból a sót minél hamarabb és minél nagyobb számban el kellett szállítani.¹⁴⁷ A só szállítására a leggyorsabb és legalkalmasabb eszköznek a tutajokat tekintették. Perényi félt azonban attól, hogy a vármegye lakossága megtorolja a tutajosokon azt, hogy őket tekintették a járvány hordozóinak. Ennek ellenére is megoldhatónak tartotta a szállítást, mivel a tutajosok ki voltak tiltva a kocsmákból és a malmokból. A szállítás folyamán alkalmazták volna a különböző óvintézkedéseket, minthogy a fuvarosok nem kerülhettek kapcsolatba a lakosokkal és nem állhattak meg járvány sújtotta területeken. Felszólította a vármegyét, hogy értesítse őt, ha szeretné, hogy a só szállítása megtörténjen. Beregnek Ugocsával egyetemben a Tiszaújlaki sóházból kellett megszerveznie a só szállítását. Beosztották, hogy ki mikor mehet a sóházhoz, ezzel elkerülve azt,

¹⁴³ KTÁL F.10, Op.2, Od.zb.1390, 95/a. lap

¹⁴⁴ LÖFFLER Erzsébet: Az 1831-es kolerajárvány Heves és Külső-Szolnok vármegyében. i.m. 150.

¹⁴⁵ TILKOVSKY Lóránt: „Falu végén a vasvilla”. i.m. 29.

¹⁴⁶ KTÁL F.10, Op.2, Od.zb.1390. 2-3. lap

¹⁴⁷ MNL OL, P538, F42. tétel, 20.csomó., 515. lap

hogy a vármegyék szállítói találkozzanak. Bereg vármegye lakossága ennek értelmében szeptember 15-től érkezhettek meg. Perényi kérte a vármegyét, hogy jelzéseként a tutajosoknak azokon a településeken, ahol a kolera megjelent vörös zászlókat helyezzenek ki. A vármegyének szeptember 16-tól szeptember 31-ig tizenhat ezer mázsa só fuvarozását írták elő Munkácsra. A fuvar díja tizenkilenc ezüst krajcár volt egy mázsa sóért. Perényi kérte a vármegyét, hogy szólítsák fel a lakosságot.¹⁴⁸

Egy szeptember 17-én Bereg vármegye kiküldöttségéhez intézett levélből kitűnik, hogy Beregben az volt a közvélekedés, hogy a kolerát Máramarosi sószállítók hurcolták be a vármegyébe, ezért úgy tekintették, hogy a sószállítás veszélyes mind a kormányosokra, mind pedig a királyi kincstárra, amiért a vármegye nem akart felelősséget vállalni. Ekkorra október és november folyamán esedékessé vált az ötvenezer mázsa só kiszállítása Tokajba. A királyi biztos újra kérte a vármegyét, hogy nyújtsanak segítséget a sószállítás folyamatában. Jelezte, hogy Szatmár, Szabolcs, Borsod és Heves vármegyék már beleegyeztek a folyamatba. Köztes intézkedésként pedig azt javasolta, hogy Máramarosból üres tutajokat eresszenek le Tiszaújlakig, ahol a sóval megpakolt tutajokat átveszik a Bereg vármegyei kormányosok.¹⁴⁹ Erre válaszul Lónyay János Bereg vármegye alispánja kijelenti, hogy Beregnek nem volt szándékában megakadályozni a sószállítást, csupán nem akart felelősséget vállalni ennek esetleges következményeiért. Abból kiindulva, hogy a vármegye lakossága higgadtan és engedelmesen fogadta a kolerával kapcsolatos intézkedéseket, úgy ítélte meg, hogy a vármegyében nem eshet bántódása a szállítmányoknak és a kormányosoknak sem.¹⁵⁰

A kolera járvány okozta anyagi kár szinte felmérhetetlen volt. Azok számára, akik fizetőképesek voltak meg kellett téríteni a kezeléseket, gyógyszereket, a veszteglőhelyeken eltöltött idő és a temetések árát is. A másik oldalon pedig azoknak, akiknek ezek a kifizetések jártak például gyógyszerészek, kereskedők, iparosok nagy károkat okoztak a kifizetetlen számlák és az eladhatatlan áruk. Egyéb esetekben az jelentett bevételkiesést, hogy a kötelező munkavégzés miatt az iparosok nem tudták azt a munkát végezni, amiből a bevételük származott. Az 1831-es évben hiába sikerült jobban a termés, nem, vagy csak részlegesen tudták betakarítani a lezárások miatt.¹⁵¹

A városokban még inkább éreztették negatív hatásukat az elzáró intézkedések. Megszűnt a városon kívüli kereskedelem, ennek következtében az iparosok nem kaptak nyersanyagot, a piacok hiánya miatt pedig élelmiszer sem jutott be a városokba. Az iparosoknak el kellett küldeniük az alkalmazottakat, akik ennek következtében utcára kerültek.¹⁵²

¹⁴⁸ MNL OL, P538, F42. tétel, 20.csomó. 499-502. lapok

¹⁴⁹ MNL OL, P538, F tétel, 21.csomó, 42. altétel. 16. lap

¹⁵⁰ MNL OL, P538, F tétel, 21.csomó, 42. altétel. 209. lap

¹⁵¹ LÖFFLER Erzsébet: Az 1831-es kolerajárvány Heves és Külső-Szolnok vármegyében. i.m. 162.

¹⁵² TILKOVSKY Lóránt: „Falu végén a vasvilla”. i.m. 29. lap

ÖSSZEGZÉS

Diplomamunkám témája az 1831-es kolera társadalmi következményei és hatásai Bereg vármegyében. Annak érdekében, hogy kontextusba helyezzem magát a betegséget és az ezzel kapcsolatos helyzetet az első fejezetben bemutattam a kolerát általánosságban, hiszen ahhoz, hogy a teljes képet láthassuk egy témában szükség van arra, hogy térben és időben elhelyezzük azt.

Az első fejezetben helyet kapott a kolera társadalmi hátterét bemutató munkák rövid összefoglaló ismertetése. Felvázoltam a kolerának, mint betegségnek a jellemzőit. Az összehasonlíthatóság érdekében bemutattam, hogyan terjedt el a kolera Európában az itt a járványra adott reakciókat, következményeket. Felvázoltam a kolera elleni védekezés mozzanatait Magyarországon, különös tekintettel a közegészségügyi ellátás kezdetét jelentő Generale Normativumra. A kolera egyik jelentős hozadéka ugyanis, hogy hozzájárult, nem csak Magyarországon, de Európában is a közegészségügy intézményesüléséhez.

A második fejezetben Bereg vármegye helyzetét mutattam be az 1831-31-es kolera járvány alatt. A kolerára való felkészülés is megjelenik ebben a fejezetben, hiszen a még kolera kitörése előtti fenyegetett időkben hozott döntések adják a kolera elleni védekezés vázát. Azáltal, hogy ezen intézkedéseket megismerjük részletesebb és átfogóbb képet kaphatunk a miértekről, arról, hogy az egyes társadalmi rétegek reakciói mögött milyen indítékok, vezérlő erők mozogtak. Ebben a fejezetben elsősorban elsődleges források alapján mutattam be a kolera elleni védekezés főbb lépéseit, a kolera elterjedését a vármegyében és az erre adott társadalmi reakciókat több aspektuson keresztül. Ezen főbb pontok az élelmezés kérdése, a közösségi érintkezés és az utazás, a veszteglőintézetek, a tisztítási eljárások, a települések lezárása. Részletesen foglalkoztam továbbá a kolera gazdaságra gyakorolt hatásaival.

РЕЗЮМЕ

Тема моєї дипломної роботи - соціальні наслідки та наслідки холери 1831 року в Березівському повіті. Для того, щоб поставити в контекст саму хворобу і пов'язану з нею ситуацію, в першому розділі я представила холеру в цілому, оскільки для того, щоб побачити цілісну картину в темі, необхідно розмістити її в просторі і часі.

Перший розділ містить історіографічний огляд теми мого дослідження. Я окреслила характеристику холери як захворювання. Для порівняння я представила, як холера поширювалася в Європі, а також реакції та наслідки епідемії. Я окреслила етапи боротьби з холерою в Угорщині, особливо звернувши увагу на *Generale normativum*, що поклало початок громадській охороні здоров'я. Одним із значних переваг холери є те, що вона сприяла інституціоналізації охорони здоров'я не лише в Угорщині, а й у Європі.

У другому розділі подаю становище Березівського повіту під час епідемії холери 1831-31 років. Підготовка до холери також згадується в цьому розділі, оскільки рішення, прийняті в загрозливих часах перед спалахом холери, забезпечують основу для захисту від холери. Ознайомившись із цими заходами, ми можемо отримати більш детальну та повну картину причин, мотивів і керуючих сил, що стоять за реакцією окремих соціальних верств. У цьому розділі, спираючись переважно на першоджерела, я представила основні кроки боротьби з холерою, поширення холери в окрузі та соціальну реакцію на неї через кілька аспектів. Ці основні моменти – це питання їжі, контактів із громадою та подорожей, публічних будинків, процедур прибирання та закриття поселень. Я також детально зупинилася на наслідках холери для економіки.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE

I. PUBLIKÁLTALAN FORRÁSOK:

1. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Beregszászi részlege, 10. fond: Bereg vármegye főispáni iratai

1. O.2, Od. zb. 1317. 11-12. lapok
2. O.2, Od.zb. 1323. 5. lap
3. O2, Od.zb.1390. 1-3, 6-7, 8-12, 15, 18, 21-23, 32, 65/a, 90/a-b, 94, 95/a-b, 96/b, 97/a, 104. lap
4. O2, Od.zb.1391., 24-29., 32, 97. lapok
5. O2 Od.zb. 1394, 58, 64. lapok

2. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Perényi család levéltára

6. P538, F tétel, 18.cs. 41,42. alátét
7. P538, F tétel, 19.cs. 42. alátét
8. P538, F tétel, 20.cs.
9. P538, F tétel, 21.cs. 42. altétel.
10. P538, F tétel 22.cs. 43. altétel.

II. MONOGRÁFIÁK, SZAKKÖNYVEK

1. BALÁZS PÉTER: *Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete*. Magyar Tudománytörténeti Intézet Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Piliscsaba – Budapest, 2007.
2. BENDA MÁRIA, FEDINEC SÁNDOR, KÁLLAI GYULÁNÉ POLÓNYI MARGIT: *Bereg megye egészségügyének története*. Kézirat, Budapest–Beregszász, 1996.
3. *Bereg megyei orvosok, gyógyszerészek és más egészségügyiek névtára*. Összeállította: BENDA MÁRIA – FEDINECZ SÁNDOR – KÁLLAI GYULÁNÉ POLÓNYI MARGIT. Budapest–Beregszász, 1996.
4. GECSEI LAJOS: *Cholera morbus. Az 1831. évi kolerajárvány eseményei Gyulán és Váriban*. Tevan Andor Nyomdaipari Szakközép- és Szakmunkásképző Iskola, Békéscsaba, 1985.
5. GERGELY ANDRÁS: *A 19. századi magyar történelem*. Korona, Budapest, 1998.
6. HAVASDI JÓZSEF: *Duna menti zárvonalak az 1831. évi kolerajárvány idején Dél-Dunántúlon* (doktori disszertáció). Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskola „Európa és a magyarság a 18-20. században” Történelem Doktori Program.

7. DANCS GYÖRGY: Északkelet-Magyarország története 1790-től 1914-ig: A nemzeti ébredéstől a reformkor végéig. In *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*. Főszerkesztő: Csatáry György. II.RFKMF – „RIK-U” Kft., Beregszász–Ungvár, 2021.
8. LEHOCZKY TIVADAR: *Bereg vármegye monographiája*. Ungvár, Pollacsek Miksa könyvnyomdája, 1881.
9. PETRILLA ALADÁR: *Részletes járványtan*. Egészségügyi Kiadó, Budapest, 1953.
10. RONALD D. GERSTE: *Történelmet író betegségek - Az ókortól napjainkig*. Corvina kiadó, Budapest, 2021.
11. TILKOVSKY LÓRÁNT: *Az 1831. évi parasztfelkelés*. Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, Budapest, 1955.
12. VALLÓ ISTVÁN: *Az 1831. évi kolera Győrött*. Győri Szemle Társaság, Győr, 1930.

III. TUDOMÁNYOS TANULMÁNYOK ÉS SZAKCIKKEK:

Tanulmánykötetben:

13. BALOGH ISTVÁN: Bereg megye leírása. In *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye levéltári évkönyve 5-6*. Nyíregyháza, 1985.
14. BENE KRISZTIÁN: Kolerajárványok Franciaországban a 19. században. In *Czeferner Dóra – Fedeles Tamás (szerk.): Dögvészkalauz. Járványok és gyógyításuk története az ókortól napjainkig*. Pécs – Budapest, Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület – Kronosz Kiadó, 2021.
15. DANCS GYÖRGY: Az első kolerajárvány elleni védekezés kezdeti sikerei 1831 elején Északkelet-Magyarországon. In *Történeti Tanulmányok: a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének kiadványa. Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica LXXI. 2019. XXVII*. Debrecen, 2019
16. DANCS GYÖRGY: Demográfiai helyzetkép Északkelet-Magyarországon az 1831-es kolerajárvány idején. In *Соціально-географічні процеси в Східно-Центральній Європі: проблеми, тенденції, напрями, яка мала відбутися 26–27 березня 2020 року в Закарпатському угорському інституті ім. Ф. Ракоці II (м. Берегове)*. Ungvár, 2020.
17. HORVÁTH GULYA: A pesti koleralázadás 1831-ben. In *Tanulmányok Budapest múltjából 10*. Szerkesztette: Németh Károly és Bodó Jusztin. Zakariás G. Sándor Budapest székesfőváros magánnyomdája, Budapest, 1943.
18. KISS LÁSZLÓ: Látták, hogy jön? Védekezési kísérletek az első kolerajárvány idején Magyarországon. In *Történeti Demográfiai Évkönyv 2005*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest 2005.

19. KÓTYUK ERZSÉBET: Kolerajárványok az Északkelet-felvidéken különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékre. In *Forrai Judit et al. (szerk.): Ditor ut ditem. Tanulmányok Schultheisz Emil professzor 85. születésnapjára.* Budapest, 2008.
20. LÖFFLER ERZSÉBET: Az 1831-es kolerajárvány Heves és Külső-Szolnok vármegyében. In *Czeferner Dóra – Fedeles Tamás (szerk.): Dögveszkalauz. Járványok és gyógyításuk története az ókortól napjainkig.* Pécs – Budapest, Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület – Kronosz Kiadó, 2021.

Szakcikk folyóiratban vagy időszaki kiadványban

21. AUJESZKY ALADÁR: A kolera magyarországi centenáriuma. *Különlenyomat a Természettudományi Közlöny 1931. évi június 15. számából.* Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, 1931.
22. B. LUKÁCS ÁGNES: Az 1831-32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége. *Orvostörténeti Közlemények 40.* Medicina kiadó, Budapest, 1966
23. CSERSZKY ANTAL: A kolera Bereg vármegyében. *Bugát Pál – Schedel Frerencz: Orvosi Tár, 2. évfolyam 6. kötet, 4-6 sz. (1832)*
24. DANCS GYÖRGY: Közegészségügy és orvosi eljárások az 1831-es kolerajárvány idején Bereg vármegyében. In *Limes: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. 2018. V. évfolyam.* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola- "RIK-U" Kft., Beregszász, 2018
25. KAPRONCZAY KÁROLY: Egészségügyi kultúránk alapműve. *Orvosi Hetilap 183. évfolyam 18. szám*
26. MÁDAI JÁNOS: Kolerajárványok és az általános halandóság. *Demográfia, 1983. XXVI. 2-3.* Budapest, 1983.
27. MÁDAI LAJOS: Hat nagy kolerajárvány és a halandóság Dél-Dunántúl régiójában a XIX. században. *Demográfia, 33. évf. 1-2. szám.* Budapest, 1990.
28. RIGLER GUSZTÁV: A koleráról. *Értesítő az Erdélyi Múzeum–Egyesület Orvostudományi Szakosztályából, 39. évf., 36. köt., 4. füzet.* Kolozsvár, 1914.
29. SZÁLLÁSI ÁRPÁD: Az 1831-es kolera év-Esztergom vármegyében. *Különlenyomat az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményeiből.* Medicina Egészségügyi Könyvkiadó, Budapest, 1964.
30. TILKOVSKY LÓRÁNT: „Falú végén a vasvilla”. Köpeczy Béla: *Historia, 1981, 4. szám.* Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1981.
31. ZSEMLYE JÁNOS: Az 1831-es kolerajárvány Abonyban. *Orvostörténeti közlemények.* Medicina kiadó, Budapest, 1983.

IV. DIGITÁLIS ADATBÁZISOKBÓL ÉS A VILÁGHÁRÓRÓL FELHASZNÁLT ANYAGOK

1. Fónagy Zoltán: „A század lelkiismerete” – Kolerajárványok a 19. században 1. rész.
Elérhető:
https://mindennapoktortenete.blog.hu/2020/03/20/a_szazad_lelkiismerete_kolerajarvanyok_a_19_szazadban_1_resz (2023.04.23.)
2. Országos Széchényi Könyvtár, Digitális Képtár. Elérhető:
<https://keptar.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=000448>, (2023. 05.02.)

MELLÉKLETEK

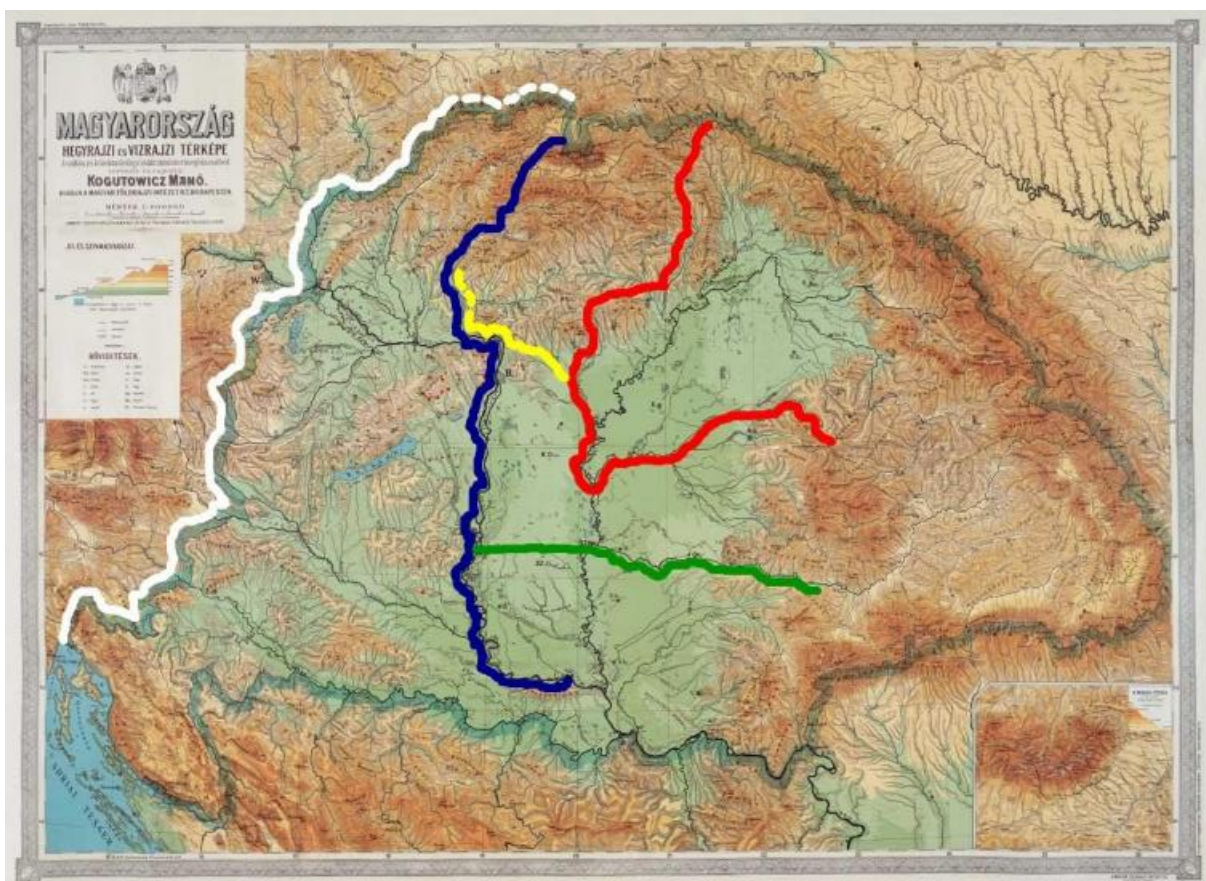
1. számú térkép: Főkordonok Magyarországon az 1831. évi kolerajárvány idején

Jelmagyarázat: piros: július első napjaiban felállított főkordon Erdély határától a galíciai határ mentén fekvő Zboróig

sárga: előbbi kordon július 5-ei leágazása a Hatvan-Vác-Esztergom-Bars vonalon kék: július 6-án elrendelt főkordon Árva vármegye galíciai határától Péterváradig

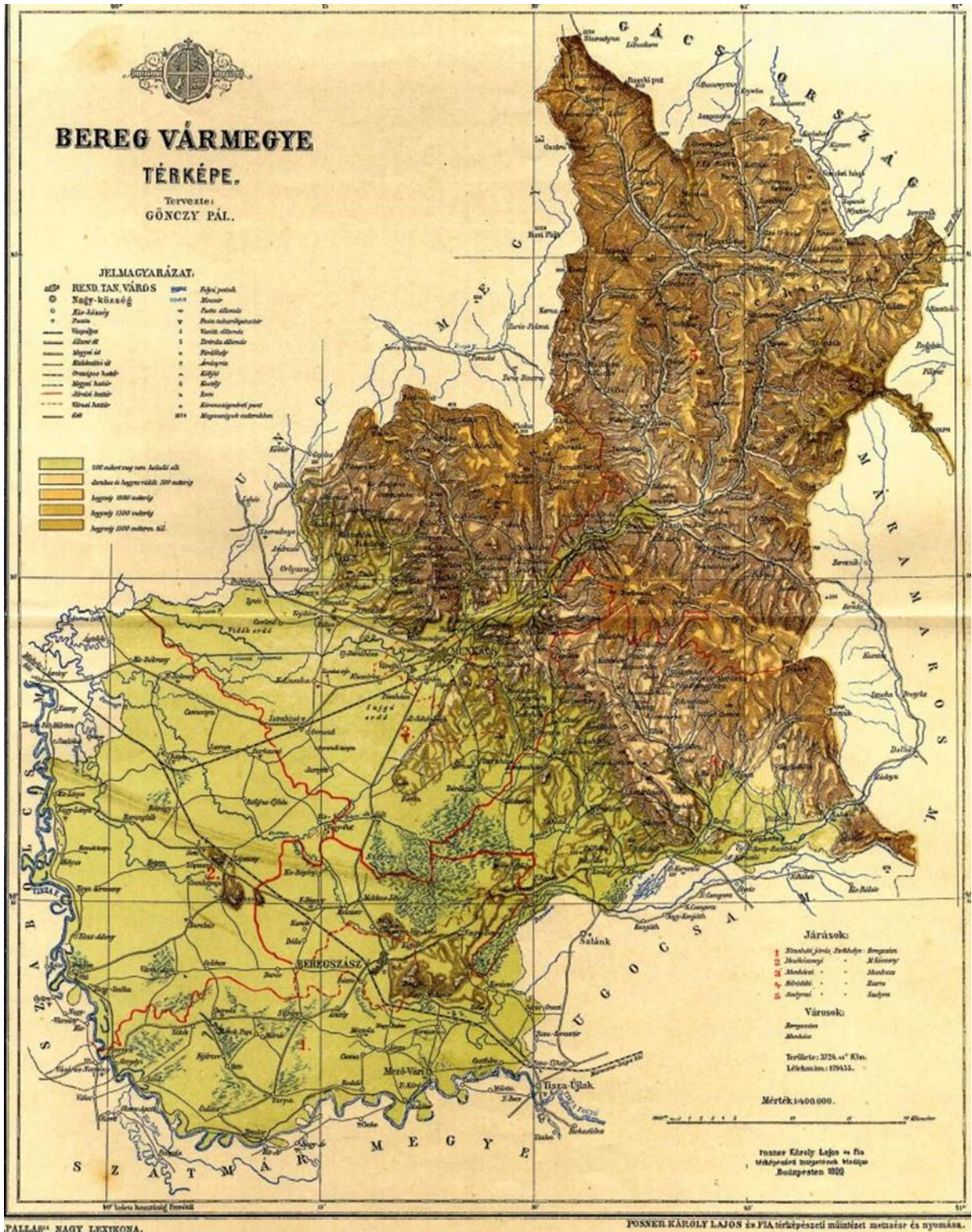
zöld: július 6-án elrendelt Maros-Baja főkordon

fehér: július 14-15-én az Ausztria és Magyarország közötti vámvonallal mentén felállított főkordon

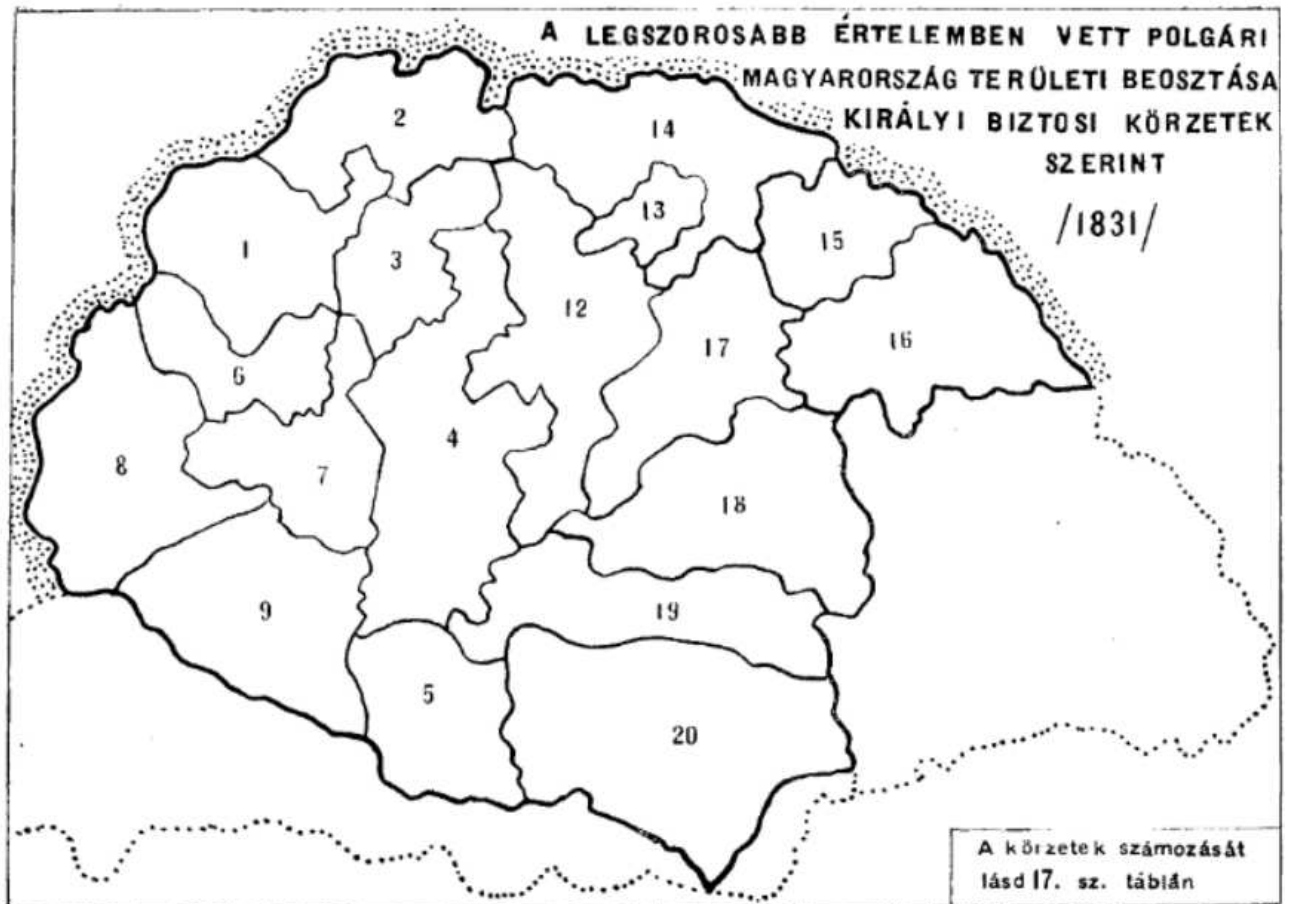
Forrás: HAVASDI József: Duna menti zárvonalak az 1831. évi kolerajárvány idején Dél-Dunántúlon. i.m. 27-28.

2. számú térkép: Bereg vármegye domborzati térképe

Forrás: <https://keptar.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=000448>, 2023. 05.02.

1. számú ábra: Magyarország királyi biztosi körzetek szerint való felosztása

Forrás: B. LUKÁCS Ágnes: Az 1831-32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége. i.m. 93.

1. számú táblázat: A kolerában érintett egyes Bereg vármegyei települések Cserszky Antal feljegyzései alapján

Ssz.	Helység neve	A járvány kitérésének kezdete	Megbetegedések	Gyógyultak	Halálesetek	Utolsó haláleset dátuma
1.	Munkács	Július 1.	75	25	50	Október 7.
2.	Szentmiklós	Augusztus 18.	4	2	2	Augusztus 20.
3.	Nagylucska	Július 9.	246	147	99	Október 2.
4.	Hajdanó	Július 15.	2		2	Augusztus 17.
5.	Rákos	Július 20.	1		1	Július 21.
6.	Újdávidháza	Július 20.	52	32	29	Szeptember 21.
7.	Ódávidháza	Július 28.	12	11	1	Július 25.
8.	Oroszvég	Július 21.	2	-	2	Szeptember 12.
9.	Kolcsin	Július 22.	1	-	1	Július 25.
10.	Klucsárka	Július 20.	24	15	9	Szeptember 12.
11.	Váralja	Július 18.	12	-	12	-
12.	Szolyva	Július 14.	24	12	12	-
13.	Nelipina	Július 17.	28	18	10	-
14.	Iztrojna	Július 20.	5	4	1	Augusztus 22.
15.	Szászóka	Július 21.	2	-	2	Szeptember 16.
16.	Csernik	Július 18.	1	-	1	Augusztus 28.
17.	Szuszkó (ma Bányafalu)	Július 22.	11	4	7	Szeptember 13.
18.	Iobovica	Július 24.	7	5	2	-
19.	Nagybisztra	Szeptember 8.	4	2	2	-
20.	Selesztó	Október 5.	15	4	8	-
21.	Fridrichfalva	Július 1.	17	6	11	Október 19.
Összesen:			545	287	264	

Forrás: KTÁL F.10, Op.2, Od.zb.1394, 58. lap

Ім'я користувача:
приховано налаштуваннями конфіденційності

ID перевірки:
1015219093

Дата перевірки:
24.05.2023 08:32:02 CEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
24.05.2023 09:54:08 CEST

ID користувача:
100011750

Назва документа: **SzarkaKitti_szakdolgozatMA_2023**

Кількість сторінок: **55** Кількість слів: **18820** Кількість символів: **141308** Розмір файлу: **4.17 MB** ID файлу: **1014896632**

6.66% Схожість

Найбільша схожість: **3.75%** з Інтернет-джерелом (<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/16129/havasdi-jozsef-phd>)

6.66% Джерела з Інтернету	22	Сторінка 57
0.16% Джерела з Бібліотеки	1	Сторінка 57

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

6.37% Вилучень

Деякі джерела вилучено автоматично (фільтри вилучення: кількість знайдених слів є меншою за **8** слів та **0%**)

6.31% Вилучення з Інтернету	350	Сторінка 58
0.7% Вилученого тексту з Бібліотеки	112	Сторінка 60

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи	7
------------------	---